

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta
Katedra českého jazyka a literatury

PŘÍRODNÍ A LIDSKÉ ZÁKONY VE VENKOVSKÝCH POVÍDKÁCH VÍTĚZSLAVA HÁLKA

LAWS OF NATURE AND HUMANKIND IN RURAL STORIES
OF VÍTĚZSLAV HÁLEK

Vedoucí diplomové práce: PhDr. Anna Stejskalová

Jméno a příjmení autorky:	Barbora Černá
Bydliště:	Americká 2544, Kladno 2, 272 01
Obor studia:	ČJ – D
Typ studia:	Prezenční
Rok dokončení diplomové práce:	2010

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury.

V Praze dne 4. května 2010

.....

Barbora Černá

Prohlášení:

Prohlašuji, že odevzdaná elektronická verze diplomové práce je identická s její tištěnou podobou.

V Praze dne 4. května 2010

.....
Barbora Černá

Poděkování:

Ráda bych poděkovala vedoucí své diplomové práce PhDr. Anně Stejskalové nejen za pomoc při shromažďování podkladů a podnětné připomínky, ale především za její ochotu a vstřícnost při konzultacích.

OBSAH

Úvod	3
1. Hálkův život	6
1.1 Rodinné prostředí, dětství, školní léta	6
1.2 Gymnaziální studia	6
1.3 Domácí učitel	8
1.4 Na cestách	9
1.5 Hálkova organizátorská činnost	11
1.6 Člověk Hálek	12
2. Hálkova tvorba	14
2.1 Básník	14
2.2 Prozaik	16
2.3 Dramatik	17
2.4 Žurnalista a fejetonista	19
3. Venkov v Hálkových povídkách	21
3.1 Charakteristika a chronologie povídek	21
3.2 Léta 1857 – 1863	22
3.3 Léta 1871 – 1874	26
3.4 Shrnutí	30
4. Přírodní a lidské zákony v Hálkových povídkách	32
4.1 Lásky nebo peníze?	34
4.2 Lidská důstojnost nebo povýšenost boháčů?	36
4.3 Lidský přístup nebo bezcitné zacházení?	37
4.4 Pravda dětí a „moudrých“ bláznů nebo přetvářka dospělých?	40
4.5 Přirozená víra nebo instituce církve?	42

4.6 Čistá příroda nebo špína města?	43
4.7 Příroda jako pozadí příběhů	45
4.7.1 Přirovnání k přírodě	45
4.7.2 Příroda korespondující s pocity člověka	46
4.7.3 Příroda jako azyl	48
5. Hálkova próza a poezie v platných středoškolských čítankách a učebnicích literatury	51
Závěr.....	54
Resumé	56
Klíčová slova	58
Prameny	59
Literatura	61

ÚVOD

Vítězslav Hálek (1835 – 1874), známý především jako autor básnické sbírky *Večerní písně*, byl ve své době velice uznávaným a vysoce ceněným spisovatelem. Jeho básně, nebo alespoň úryvky z nich, se staly téměř bezprostředně po svém zveřejnění velmi populárními. S oblibou byly recitovány na různých akademiích, vpisovány do památníků a kniha se stala jakýmsi brevířem milenců.

O Hálkově postavení ve společnosti svědčí rovněž vysoký počet přítomných na jeho předčasném pohřbu - bylo mu teprve 39 let – (asi 2600 osob), i řada akcí organizovaných k uctění básnické památky, např. Domácí slavnost uspořádaná Uměleckou besedou v roce 1876 a zasazení pamětní desky na dům čp. 720–II v Palackého ulici na Novém Městě pražském, kde Hálek se svou rodinou bydlel a kde zemřel. Pamětní deska byla v roce 1878 odhalena též na Hálkově rodném domku v Dolínku u Mělníka. V Praze na Karlově náměstí stojí od roku 1882 pomník s básnickovou bustou, jež je dílem sochaře Bohuslava Schnircha.

Postupem času však začal až nekritický obdiv především k Hálkově poezii slábnout. Důležitou roli v této změně sehrál Josef Svatopluk Machar. Roku 1894 (při dvacátém výročí básnické smrti) v revue *Naše doba* se za svou generaci zamýšlel nad tím, co z Hálkovy tvorby dosud žije. Jeho vystoupení vedlo k tomu, že postupně přestalo být Hálkovo dílo uznáváno jako celek, neboť vyzdvihl pouze ty z jeho prací, které měly vliv na další vývoj našeho písemnictví - vesnické povídky a baladické básně s venkovskou tematikou. Rovněž vyslovil názor, že skutečným uměleckým vůdcem doby nebyl Vítězslav Hálek, ale Jan Neruda. Dosud uctívaný Hálek se tak po srovnání ocitl až na druhém místě. Machar svým vystoupením však zároveň na delší dobu odradil zájemce o četbu i studium Hálkových děl a snad neplánovaně také rozpoutal tzv. „boj o Hála“, který se táhl několik let. Částečné rehabilitace se Hálek dočkal teprve deset let po Macharově vystoupení. Zasloužil se o ni v roce 1904 literární kritik František Václav Krejčí, jemuž se podařilo zřetelně vymezit jak význam Hálkovy tvorby, tak

i jeho vztah k Janu Nerudovi. Hálek podle Krejčího splňoval dokonale požadavky kladené na lyrický ideál své doby, proto se také už za svého krátkého života prosadil. Jan Neruda oproti němu reprezentoval spíše ideál básníka doby následující, proto zůstal za svého života nedoceněn, ale jeho význam přetrval až do současnosti. Ačkoli na počátku 20. století začaly hojně vycházet Hálkovy sebrané spisy, jeho jméno už nikdy nenabylo takového lesku, jaký mělo za básníkovy života.

Svědčí o tom i skutečnost, že česká literatura dodnes nemá Hálkovu moderní monografii. Žalostně se nám nedostává i další odborné literatury zaměřené na Hálkovu osobnost a dílo. Při hledání narážíme pouze na útržkovitá pojednání obsažená v předmluvách nebo doslovecích k souborným vydáním Hálkových děl, popřípadě ve výběrech z díla. Tato pojednání bývají pak většinou velice úzce zaměřena na jedinou problematiku odvíjející se v závislosti na tom, podle jakého principu byl daný výběr uspořádán.

S osobností a dílem Vítězslava Háška jsem se poprvé setkala na střední škole. Informace o něm nám při tom byly prezentovány formou komparace Vítězslav Hálek versus Jan Neruda s důrazem na protiklad naivní milostné lyriky (Hálek) a snahy o řešení sociálních, politických a jiných aktuálních problémů (Neruda). Všechna srovnání nutně vyznívala ve prospěch Nerudův – ve srovnání s jeho díly ta Háškova byla označena za pouhý literární kýč vyjadřující estetickou stránku natolik křiklavě, že nepotřebuje čtenářskou interpretaci a v podstatě nestojí ani za přečtení.

Naštěstí jsem se nenechala tímto výkladem zcela ovlivnit a rozhodla jsem se vytvořit si na věc vlastní názor. Dospěla jsem k závěru, že právě v odmítané jednoduchosti a do jisté míry snad „polopatičnosti“ především Háškovy poezie lze najít i pozitiva. Její četba nevyžaduje hlubokou znalost tehdejší dobové situace ani hluboké zamyšlení nad klíčovými otázkami života a smrti, poskytuje však čtenáři srozumitelný estetický a emocionální zážitek.

Háškovu prozaickou tvorbu jsem si postupně do té míry oblíbila, že jsem ji nakonec zvolila za východisko své diplomové práce. V samých počátcích mě zaujala především populární tematika, stokrát zobrazovaná,

a přesto stále oblíbená – láska – zpracovaná s citlivostí Hálkovi vlastní. Blízký mi byl také jeho vřelý vztah k přírodě a od něj se odvíjející její esteticky hodnotné popisy. Díla plná harmonické atmosféry starých časů v leččems připomínající pohádky mě jednoduše okouzila. Jako relativně nezkušenému čtenáři mi vyhovovala i nesporná prvoplánovost bez většího množství skrytých významů. Teprve postupem času jsem rovněž ocenila osobité, poněkud rousseauovské, propojení přírody s lidským světem, propracované charakteristiky postav a věrné popisy venkovského prostředí i sugestivnost autorem předkládaných názorů. Toto vše je zvláště patrné ve venkovských povídkách, na které jsem se s důrazem na roli přírody rozhodla ve své diplomové práci zaměřit. Metodou interpretace a analýzy textů budu v Hálkových venkovských povídkách hlouběji zkoumat roli, již autor přisuzuje přírodě.

1.HÁLKŮV ŽIVOT

1.1 Rodinné prostředí, dětství a školní léta

Vítězslav (původně křtěný Vincenc) Hálek se narodil 5. dubna 1835 v Dolínku u Mělníka. Jeho rodiče, otec Josef a matka Terezie, rodáci z Korycan, byli oba selského původu. Brali se však proti vůli svých rodičů, vlastní hospodářství neměli a živilo se jako nájemci hospod. Nebyli však ve svém podnikání úspěšní a pro dluhy byli nuceni často měnit působiště. V letech 1833 – 1839 žila rodina v Dolínku, odtud se stěhovala do nedalekého Zátvoru a po dalších šesti letech do Byškovic. Dětství tedy Vítězslav Hálek prožil na vesnici. Měl tak příležitost nahlédnout do společenských poměrů panujících na českém venkově, seznámit se s různými typy lidí a zároveň si vytvořit kladný vztah k přírodě. To vše následně ovlivnilo jeho tvorbu.

Jako úplně malý trpěl Hálek očními nemocemi a prodělal dvě operace. Ve čtyřech letech byl však už schopen nastoupit do školy. Protože už uměl číst a psát, zařadili ho rovnou do třídy ke starším dětem. Vzhledem ke špatné finanční situaci rodičů a jejich neustálému potýkání se s dluhy však tehdy nikoho ani zdaleka nenapadlo, že by snad chlapec jednou mohl pomýšlet na studia. Měl se stát hospodským stejně jako otec a převzít po něm živnost. Aby se jednou dokázal domluvit s německy mluvícími hosty, poslali jej rodiče v devíti letech do Jestřábí. Měl se zde naučit německému jazyku, ale po roce, který zde strávil, nebyla jeho znalost němčiny nikterak dobrá. Proto kojetický farář P. Honzík rodičům doporučil, aby poslali syna ještě na studia do Prahy.

1.2 Gymnaziální studia

Mladý Hálek nastoupil v Praze do školy u trinitářů ve Spálené ulici. Tam strávil dva roky, a jelikož se mu dařilo, pokračoval od roku 1847 na Staroměstském akademickém gymnáziu. V rámci výuky i samostudiem se seznámil s písemnictvím českým i cizím (jeho vzory byli Homér, Sofokles, Shakespeare, Puškin a Mickiewicz) a vlivem především uvědomělých

profesorů se stával vlastencem. Začal rovněž uplatňovat své nesporné spisovatelské nadání, počínaje předčítáním domácích úkolů před třídou a konče redigováním školního časopisu. První ročník časopisu nazvaného **Příprava** vydával v roce 1851, rok poté jej přejmenoval na **Varito¹ a lýra**, v roce 1853 pak v názvu zůstalo už jen **Varito**. Své články v něm uveřejňoval pod pseudonym Vítězslav Dolinek nebo Vítězslav Dolínský.

Ale proč Hálek i jako svůj pozdější umělecký pseudonym zvolil právě jméno Vítězslav? Na tuto otázku nám odpoví původ zvoleného jména. Obě dvě jména, Vincenc i Vítězslav, mají prakticky shodný význam, znamenají „vítězící, přemáhající, slavící vítězství, slavný vítěz“ (M. Knappová, 1996, str. 177). Jsou tedy de facto variantami téhož jména lišícími se pouze svým původem. Zatímco Vincenc je původu latinského, v případě jména Vítězslav jde o novější české jméno slovanského původu. Proto vlastenecky smýšlejícímu autorovi vyhovovalo více.

Již za středoškolských studií měl Hálek možnost blíže se seznámit s všudypřítomnou cenzurou. Rakouská policie viděla ve školních časopisech původce nebezpečné podvratné činnosti a rozpoutala vyšetřování. Studentům hrozily tresty odnětí svobody nebo vojna. Vyšetřování bylo – i díky úsilí profesorů, kteří se studentů zastali - zastaveno, avšak vybralo si svou daň. Ředitel gymnázia Václav Kliment Klicpera byl pensionován, ostatní profesori byli potrestáni důtkou, někteří dokonce výpovědí. Vyučovacím jazykem s výjimkou náboženství se stala němčina a začal platit všeobecný zákaz vydávání školních časopisů. Další zákaz na sebe nenechal dlouho čekat. „Zasloužil se“ o něj sám Hálek tím, že v roce 1854 publikoval v časopise Lumír svou literární prvotinu **Nekřtěncova dušička**. Následovalo vydání zákona, podle kterého studenti středních škol měli zakázáno publikovat i ve veřejných časopisech.

¹ Varito se v literatuře o Hálkovi objevuje ve dvojí pravopisné podobě: Varito (A. Chaloupka, 1949) a Varyto (*Slovník českých spisovatelů*, 1964). V práci je dána přednost variantě s „i“, neboť je Hálkem použita v názvu prvního ročníku časopisu.

1.3 Domácí učitel

V roce 1855 Hálek úspěšně ukončil gymnaziální studia. Podle matčina přání měl ve studiích dále pokračovat a stát se knězem. Až doposud vycházel Hálek se svými rodiči více než dobře, což je patrné z jeho sice nečetných, ale silně citově zabarvených dopisů, které jim psal. Jako příklad může sloužit dopis z 13. března 1849, určený otci k svátku: „*Nejmilejší otče! Nemohu opomenouti, aniž mi to srdce dá, abych já mnohokrátě sobě ročně všecka mně od Vás prokázaná dobrodiní nerozvažoval. Zvláště ale k tomu citu mě upamatuje Váš svátek. Považte, drahý otče, mohlo by to mé srdce snést, kdybych opomenul, jaká dobrodiní jste mi již prokázal a posaváde ukazujete, jak se o mě s otcovskou péčí staráte, jak mnoho na mě ročně nakládáte?*“ (V. Hálek, 1963, str. 17) Splnit matčino přání a stát se knězem však Hálek rozhodně odmítl. Lákala ho spíše dráha středoškolského učitele, rozhodl se tedy v dalším studiu pokračovat na filozofické fakultě, kde se věnoval historii, filozofii a estetice. Svým rozhodnutím ale rodiče velmi rozhněval a ztratil mimo jiné jejich hmotnou podporu. Důvody, jež ho vedly k tomuto kroku, a pocity spojené se ztrátou podpory rodičů popsal později v románu **Komediant** (1861). „*Kolik nešťastných by bylo na světě míň, kdyby se byli záhy vymknuli z vůle otců svých?*“ (V. Hálek, 1929a, str. 138) povzdychne si v tomto románu hlavní hrdina Jaroslav Sušil, zřejmě v naprosté shodě s Vítězslavem Hálkem. Studii na filozofické fakultě však Hálek po třech letech zanechal, rozhodl se pro povolání spisovatele.

K usmíření s rodiči došlo až po čtyřech letech, když 11. března 1860 byla ve Stavovském divadle uvedena premiéra Hálkovy hry **Carevič Alexej**. Hálek toto téma zvolil patrně proto, že se s tragickým hrdinou majícím špatné vztahy s otcem do jisté míry ztotožňoval. Právě tato hra, jejíž premiéru jeho otec zhlédl, přispěla k jejich opětovnému sblížení.

Ztráta hmotného zázemí poskytovaného rodiči uvrhla Vítězslava Hála v letech 1855 – 1860 do existenčních problémů. Bída jej přinutla žít se jako soukromý domácí učitel v rodině zemského advokáta Mikuláše Horáčka (1798 – 1855), rodáka z Kostelce nad Černými lesy. Hálek do rodiny nastoupil

na jaře roku 1857 jako učitel českého jazyka a literatury. Nejdříve vyučoval jen tři mladší děti: Eduarda (1845 – 1876), Marii (1848 – 1930, zvanou též Madla nebo Bobek) a nejmladšího Emanuela (1849 – 1908). Teprve později začíná vyučovat také nejstarší z dětí, čtrnáctiletou Dorotku (narozenu 1843), do níž se zamiloval. Průběh svého milostného vzplanutí zaznamenal v povídce **Domácí učitel**, v níž Dorotku přejmenoval na Lidunku. *„Lidunkou se obíral ale velmi svědomitě. Rozděлил si při ní čas tak, že chvíli přednášel a pak s ní dlouho četl. Četli divné věci. Básně, divadla, domácí i cizí, a nápadné bylo, že se v nich slovo láska ozývalo hustěji než kterékoliv jiné.“* (V. Hálek, 1929b, str. 153) Dorotka se stala jeho jedinou celoživotní láskou. Milostné básně, které jí psal a které otiskl v almanachu Máj, následně tvořily jádro samostatně vydané básnické sbírky **Večerní písně** (1858), po jejímž vydání se stal doslova miláčkem národa.

Vzhledem k nepříznivé finanční situaci, která Hálkovi neumožňovala dostatečně hmotně zabezpečit rodinu, čekal na vytoužený sňatek s Dorotkou celých deset let, dokud se jeho hmotné poměry nezlepšily. Z tohoto období se zachovala celá řada dopisů, které své vyvolené psal z cest a ve chvílích vzájemného odloučení. Stěžuje si v nich mimo jiné na tíživou finanční situaci spojenou s povoláním spisovatele. Například v dopise z 5. srpna 1861 čteme: *„To víš, kdybych byl ve službě pacholkem, že už jsem mohl být zaopatřen a Ty snad již moje. ... Nu, kdybych nebyl tím, čím jsem, bylo by snad lehčeji pro mne a pro Tebe. S básníkem ale držet stejný krok jest tíž mně i Tobě.“* (V. Hálek, 1963, str. 57)

1.4 Na cestách

V době, kdy si budoval své postavení, trávil Vítězslav Hálek mnoho času na cestách. Roku 1861 navštívil Vídeň. Účast na jednání říšské rady ho inspirovala k napsání několika fejetonů zveřejněných v Národních listech pod šifrou #. Rok poté (1862) podnikl cestu na Slovensko a do Polska. Zvláště si oblíbil slovanský jih. Z října 1864 se nám dochoval jeho dopis, jímž žádá literární spolek Svatobor o příspěvek 900 zlatých, aby mohl uskutečnit

poznávací cestu do Terstu, Benátek, Chorvatska, Dalmácie, Přímoří, Černé Hory a Řecka a dále do Cařihradu a přes Bulharsko, Srbsko a Uhry zpět do Čech. Jeho cílem bylo obohatit si obraznost a rozšířit vědomosti a poznatky pak následně využít ve prospěch domácí literatury. Požadované stipendium skutečně získal a realizovaná cesta ho inspirovala k napsání celé řady fejetonů (více než čtyřicet). Posílal je přímo z cest poštou domů, aby mohly vycházet v Národních listech i za jeho nepřítomnosti. Za všech cest, které podnikl, získal celou řadu námětů a poznatků pro svá díla. Ze všeho nejsilněji na něj zřejmě zapůsobila událost z roku 1862 z plavby po řece Dunajci do Pienin. Dobrodružná vyjížďka ve vydlabaných kmenech svázaných k sobě, po řece, jíž vlivem nedávných dešťů protékalo velké množství prudké vody, se změnila ve smrtelné nebezpečí. Hálek se o tom dlouze rozepisoval v dopise Dorotce Horáčkové z 13. července 1862, který měla na jeho žádost přepsat a nechat zveřejnit v Národních listech. *„Prosím Tě, opiš důležitá fakta a odešli je hned do redakce Národních listů po Edovi. Vynech jen, co se Tebe týká, ostatní (pokud se jednotlivá místa neopakují) můžeš dát doslovně a podotkni výslovně napřed, že to psaní jest ode mne, jmenem mne jmenujíc. ... Podrobnější popis se podá v popisu našich cest, to, prosím Tě, podotkni při popisu listu toho.“* (V. Hálek, 1963, str. 82) Pod vlivem silných zážitků a blízkosti možné smrti utonutím později Hálek napsal lyricko-epickou báseň **Děvče z Tater** (1871).

Hálek rád cestoval i po Čechách. Cílem jeho cest mimo bývalo nejčastěji rodné Mělnicko. V Bukoli u rodičů trávil s oběma chlapci Horáčkovými často celé léto. Zde podrobně poznával a vstřebával venkovský způsob života a jeho kolorit a nechával se unášet krásami přírody. Nejen sledováním různých lidských osudů a typů u otce v hospodě, ale i ve své vlastní rodině (sestra Karolinka se nešťastně vdala a s manželem se snažili odsunout rodiče na vejminek) čerpal inspiraci pro své venkovské povídky.

1.5 Hálkova organizátorská činnost

Jako spisovatel nebylo však možné se plnohodnotně uživit. Jak Hálek uvádí, aby si spisovatel svou prací vydělal alespoň nejnужnější životní minimum, které činilo 1500 zlatých ročně, musel by každý rok napsat a vydat buď 25 pětiaktových tragédií, nebo 15 jednosvazkových románů, případně 15 až 20 básnických sbírek. Spisovatelé se tedy chtě nechtě museli živit i jinak a najít si zaměstnání druhé, výdělečnější. Hálkovi se jím stala žurnalistika. Od středoškolských studií přispíval do Lumíru. Patřil k seskupení autorů kolem almanachu Máj, jehož první díl (1858) spolu s Nerudou organizačně zajišťoval, druhý (1859), třetí (1860) a čtvrtý ročník (1862) dokonce sám redigoval. Redigoval též sbírku původních a přeložených románů Slovanské besedy (1861). Od roku 1861 byl členem redakce českého deníku Národní listy. Sem přispíval svými fejetony a zodpovídal za rubriku literární a divadelní kritiky. Po smrti Ferdinanda Břetislava Mikovce v roce 1862 po něm Hálek převzal časopis Lumír a rok poté ho přeměnil v ilustrovaný časopis Zlatá Praha, který však v důsledku smrti nakladatele Seifrieda v roce 1864 zanikl. Novým nakladatelem se stal Julius Grégr, který vydával literární týdeník Květy. První dva roky ho redigovali společně Hálek a Neruda, avšak v roce 1867 se Květy změnil v ilustrovaný časopis a Hálek jej dalších sedm let redigoval sám.

Příspěvky, jež otiskovala různá periodika, výrazně ovlivňoval dobový společenský život. Nečinil však tak zdaleka jenom jimi. Roku 1861 dal podnět ke vzniku spolku sdružujícího umělce všech oborů, Umělecké besedy. Spolu s nakladatelem a politikem Juliem Grégrem, spisovatelem Josefem Wenzigem a hudebníky Ludevítem Procházkou a Františkem Pivodou vytvořili přípravný výbor spolku. Spolek Umělecká beseda byl úředně schválen 19. února 1863, jeho ustavující valná hromada se konala 9. března téhož roku. Na konci roku 1863 se stal Vítězslav Hálek členem výboru spolku a za čas i jeho jednatelem. V roce 1870 získal funkci předsedy literárního odboru a rok na to byl zvolen místopředsedou Umělecké besedy.

Spolu s Nerudou se v letech 1870 – 1874 uplatnil jako spoluredaktor knihovny překladů významných básnických děl v edici Poezie světová, kterou vydávala Umělecká beseda a jejímž hlavním redaktorem byl Ferdinand Schulz. Hálek též plánoval vydání objektivní a kritické historie české literatury počínaje životem a dílem Josefa Dobrovského, již zamýšlel dovést až do roku 1850. Mělo jít o kolektivní práci postavenou na řadě monografických kritických statí. Ačkoli byla tato myšlenka a její realizace projednávána na schůzích literárního odboru Umělecké besedy, Hálkovou předčasnou smrtí v roce 1874 se práce na projektu zastavily.

Organizační schopnosti uplatnil Hálek rovněž v Akademickém čtenářském spolku (mimo jiné spoluredigoval almanach vydaný v roce 1874 k 25. výročí jeho trvání), Divadelní jednotě, Jednotě dramatiků českých, Matici české a Sboru pro zbudování Národního divadla.

1.6 Člověk Hálek

Jaký byl vlastně Vítězslav Hálek člověk? Vzhledem to byl nevelký, ramenatý muž svalnaté postavy, snědý, což spolu s hustými černými vlasy a vousy v českých podmínkách mohlo působit exoticky. Měl knírek a bradku střiženou podle francouzské módy. Ačkoli podle jeho tvorby bychom očekávali rozněžnělého optimistu a melancholického romantika, v Hálkově případě bychom se mýlili. Povahou byl spíše autoritativní, seriózní, pragmatik, místy sarkastický, upřímný, ale i samolibý, někdy s příznaky nedostatečně vyvinuté autokritičnosti. Toto napsal Dorotce ze svého pobytu u rodičů v Bukoli dne 14. srpna 1860: „*Přečetl jsem rodičům tyto dni Rudolfa a Závěše a v těchto dnech jim budu číst Komedianta. Zdivil jsem se při tom sám sobě, jak mnoho jsem již vyvedl, jak mnoho jsem již pracoval. Neboť že jsem ty kousky četl jeden za druhým, tím jsem přišel na to, že jsem se sobě skoro podivil. Mácha byl sedumadvacet let star, když zemřel, a kde je už Mácha za mnou!*“ (V. Hálek, 1963, str. 36)

Život Vítězslava Háška skončil předčasně 8. října 1874 v Praze. Po úspěšně překonaném zánětu pohrudnice zemřel na rozklad krve. Po sobě zanechal manželku, dvouletého syna Ivana a vzhledem k délce života nesporně úctyhodné dílo.

2.HÁLKOVA TVORBA

Na Vítězslava Háľka bylo a je převážně pohlíženo jako na básníka. Přesně v tomto duchu hovoří i pasáž z oznámení o jeho smrti uveřejněného v Národních listech 9. října 1874: „...*vlast česká zchudla o vzácnou ozdobu svou, národ český ztratil básníka, jakých nemnoho rodívají věkové lidstvu*“ (A. Chaloupka, 1949, str. 39n.). Poezie v Háľkově díle skutečně tvořila významnou složku, ovšem zdaleka nikoli jedinou. Vítězslav Háľek byl básníkem, ale i prozaikem, dramatikem a fejetonistou.

2.1 Básník

V Háľkově básnické tvorbě lze najít dva směry. První z nich se vyznačuje inspirací díly Karla Hynka Máchy a světových romantiků, například George Gordona lorda Byrona. V tomto duchu je vytvořena jeho knižní prvotina, lyricko-epická báseň **Alfréd** o zklamané lásce a zločinu, vydaná roku 1858. Ačkoli byla kritizována pro neurčitost místa, neživotnost postav, přílišnou převahu lyrických pasáží a více než zřejmou nepůvodnost, na čtenářské publikum silně zapůsobila. Snad tomu tak bylo z nedostatku jiné básnické tvorby v této době, kdy starší básníci z počátku 19. století buď zemřeli, anebo se na čas odmlčeli. Podobným typem básní, zvaných též byronská povídka, pokračoval Háľek i později. V roce 1859 vydal lyricko-epickou báseň **Mejrima a Husejn**, oslavující Albánce zápasící s Turky o samostatnost, a epickou báseň **Krásná Lejla**. Oslavu síly lásky a vznešenosti svobody v ní situoval do španělského prostředí. V rozmezí let 1860 – 1870 pak publikoval další lyricko-epické básně, například **Goar** (1864), epos o tyranovi, kterého zcela napravila příroda a láska, **Černý prapor** (1867) poukazující na potřebu obětí v boji za vlast, chápaných jako nejčestnější povinnost, a **Dědicové Bílé hory** (1869), pokus o alegorii našich zápasů následujících po bitvě na Bílé hoře (1620) se silnými vlasteneckými prvky. Také svůj zážitek z nebezpečné cesty po Dunajci zpracoval roku 1871 formou idylické lyricko-epické básně ze Slovenska **Děvče z Tater**, příběhu Katušky

a jejího milého, do jejichž vztahu vstupuje český turista z Prahy. Katuščin milý na cestovatele žálí a rozhodne se sebe i svou dívku utopit v řece. Oba dva jsou ale českým turistou nakonec zachráněni. Jakkoli se ovšem Hálek snažil těmito skladbami následovat odkaz slavných romantiků, většího uznání se za ně nedočkal.

Druhý směr Hálkovy poezie je úzce spjat s vesnickým prostředím, odkud pocházel. Inspirován přírodou a motivován výhradně láskou napsal řadu básní vydaných roku 1858 ve sbírce **Večerní písně**. Těmi získal vytoužené uznání téměř okamžitě. Potvrzuje to i skutečnost, že byly přeloženy do němčiny, lužické srbštiny a angličtiny. Jde o verše vynikající svou hudebností a zpěvností, plné milostné vášně a lásky k přírodě. Hálek se v nich ukazuje jako rozený lyrik. Vedle lásky ve svých básních oslavuje rovněž básníka, který je podle něj nejen jejím výsadním pěvcem, ale současně i přirozeným mluvčím národa. Kritiky, převážně Nerudovy, které se přesto vyskytly, často poukazyvaly na monotematicnost díla. Proč psal Hálek pouze o lásce? Poněvadž se cítil být především pěvcem zpívajícím pro potěchu okolí i sebe. „*Ten národ ještě nezhyrul,/ dokud mu věštec zpívá,/ jeť píseň v nebi zrozená/ a ve smrt život vlívá.*“ (V. Hálek, 1957c, str. 66)² Také další básnickou sbírku **Za šera** píše Hálek stejným stylem, tudíž o ní lze mluvit jako o pokračování **Večerních písní**.

Vzdálený ohlas politického ruchu proniká v Hálkově básnické tvorbě do sbírek **Písně ranní, Různé listy, Pohádky pod Vyšehradem**. Napsal je v 60. letech spíše jen jako pokusy o skutečnou politickou poezii.

V roce 1862 vydává Hálek své sebrané spisy, z nichž za pozornost stojí oddíl **Balady a romance** obsažený v I. svazku. Souhrnně zde otiskuje drobnější epické básně, které mu již delší dobu vycházely časopisecky. Navazuje jimi na tradici erbenovské balady a témata čerpá z venkovského života. Tragikomickými hrdiny básní jsou postavičky z okraje lidské společnosti.

² Některé z Večerních písní zhudebnili skladatelé Bedřich Smetana (1826 – 1884) a Karel Bendl (1838 - 1897).

V trojdílném básnickém cyklu **V přírodě** z let 1872 – 1874 ovlivněném lidovou tvořivostí opouští Hálek milostnou tematiku a soustřeďuje se výhradně na přírodu a její roli. Novou perspektivou pohlíží na svět lidí i na vlastní vztah k přírodě. Příroda se pro něj stává měřítkem osobní a společenské morálky, učitelkou a nejlepším vzorem, který má člověk přímo před očima a který by měl plně následovat. Při srovnání neměnného koloběhu přírody a neustávající cykličnosti ročních období s časově omezeným lidským životem si básník uvědomuje nepatrnost celého lidského pokolení.

V posledním básnickém souboru **Pohádky z naší vesnice**, který už Hálek za svého života nestačil vydat, se objevuje venkovská tematika spolu s počínajícími prvky realismu. Hálek zde zpracoval především své vzpomínky na rodnou vesnici a její charakteristické postavy. Básně mají formu krátkých, úsporně psaných sociálních a psychologických balad. Zobrazují podobu soudobé vesnice s jejími rázovitými figurkami a předkládají čtenáři tragické scény ze života venkovské chudiny. Jen výjimečně nacházíme romance korespondující s názvem díla (Pohádky...). S odstupem času bývá tato poslední sbírka ze všech Hálkových hodnocena nejvýše, ačkoli kdysi největší nadšení vyvolaly **Večerní písně**.

2.2 Prozaik

Za Hálkovou básnickou tvorbou na druhém místě významem stojí jeho díla prozaická. Své poznatky z cest shrnul do souboru **Z cest** (1865). Je autorem románu s autobiografickými prvky **Komediant** (1861) zachycujícího jeho vztah k divadlu i představy o ideálním herci. Autobiografické jsou rovněž dvě povídky z městského prostředí - **První láska** (1859) a pozdější **Domácí učitel** (1867). Tato druhá povídka vypráví o Hálkově milostném vzplanutí k jehožačce, čtrnáctileté Dorotce Horáčkové, a následném vývoji jejich vztahu.

Z kratších próz se dále věnoval psaní městských povídek. Usiluje v nich o prohloubenou psychologickou charakteristiku postav na pozadí velkoměsta

jakožto semeniště nectností. Jeho postavy žijí na samém pokraji lidské společnosti nebo jsou tam vlivem nepříznivých okolností a závažných událostí ve svých životech vyvrženy. Jejich životní osudy jsou smutné a končívají tragicky. Z Karly se v povídce **U panských dveří** (1866) stane v důsledku zadlužení manžela žebračka a přichází o své dítě. Nevýrazný hudebník Dlugoš, hlavní postava povídky **Zapomenutý** (1867), se nesmíří s tím, že jeho vyvolená dala přednost jinému, zcela zchudne a stává se podivínem. Ve čtenáři vyvolávají tyto povídky především soucit s chudými a nešťastnými.

Poněkud se odlišuje povídka **Poldík rumař** (1873), autorem označovaná jako křídová kresba. V tomto podskalském příběhu Hálek zvláště propracovává charakteristiku zdánlivě nevýznamného rumaře (vozky přepravujícího písek) a seznamuje čtenáře s jeho nevydařenou láskou k Málce. Když si jeho milá vezme voraře Frantíka, opustí Poldík své řemeslo a ze synů všech podskalských rumařů vychová voraře, aby je nepotkal stejně smutný osud, jaký měl on sám. Ke svému původnímu řemeslu se vrací, když Málka ovdoví a syna nechce pouštět na řeku, aby se jí neutopil stejně jako manžel. Poldík se nakonec postará o oba.

Na principu situační komiky pak Hálek vystavěl svoje pražské humoresky: **Kterak se pan Suchý rozhněval na svět, Mladá vdova a starý mládenec** a **Pohádka o jednom klobouku**. Humorně ironický pohled na měšťáka se v nich spojuje s ostrou kritikou měšťácké citové prázdnoty, hlouposti a sobectví. Humorně laděná je rovněž naléhavá výzva k zamyšlení se nad nedostatkem lásky ve společnosti v povídce **Z amorova deníku** z konce 50. let.

Hálkem jako autorem kratších vesnických próz, které jsou východiskem pro tuto práci, se budu hlouběji zabývat v následující kapitole.

2.3 Dramatik

Už od gymnaziálních studií měl Hálek velice kladný vztah k divadlu. Často a rád navštěvoval divadelní představení nebo alespoň dramata četl.

Jeho nejoblíbenějším autorem byl bezpochyby William Shakespeare, jehož tvorba silně ovlivnila i vlastní dramata Hálkova. Psát divadelní hry však začal - ve srovnání s počátky ostatní tvorby - relativně pozdě. „*K drámě už tenkrát měl náchylnost rozhodnou, avšak proto, že měl k ní zároveň respekt neobmezený, nikdy se nepokoušel, ani co dvacetiletý ještě o sepsání drámy nějaké. Psal si některé drobné scény, ale ty opět vždy spálil.*“ (V. Hálek, 1963, str. 181) První jeho divadelní hrou byl **Carevič Alexej**, jenž měl premiéru 11. března 1860 ve Stavovském divadle. Ruské dějiny, konkrétně dobu Petra Velikého, zde zvolil Hálek jako pozadí konfliktu ruského svérázu se západním cizáctvím a sporu otce se synem. I přes zřejmé napodobování Shakespeara byl **Carevič Alexej** publikem přijat kladně. Snad především pro aktuálnost politických narážek dotýkajících se soudobých otázek. V roce 1860 napsal dramata **Záviš z Falkenštejna** a **Král Rudolf**, zdánlivě historická, daleko spíše však vlastenecká. První umístil do českého středověku, vlády posledních Přemyslovců (13. století), a zabýval se v něm zápasem šlechtické a královské moci. Druhé z nich, popisující opět střet moci šlechty a panovníka, tentokrát v 17. století, nevyhovovalo přísné rakouské cenzuře a v Praze nesmělo být hráno. Premiéra **Krále Rudolfa** se tedy konala v Plzni. Dne 18. listopadu 1862 zahájilo Prozatímní divadlo svou činnost Hálkovou hrou **Král Vukašín**, pojednávající o srbských národních bojích ve 14. století. Bylo to poděkování a výraz vděčnosti autorovi, který se svou žurnalistickou prací zasloužil o otevření divadla. I při tvorbě dalších her (**Sergius Catilina** a **Amnon a Tamar** z let 1863 a 1866, obě zasazené na území dnešní Itálie, zaměřují se především na sociální a osobní tragedie postav) se snažil Hálek stále vycházet ze Shakespeara, do jehož textů pouze vsouval prvky vlastenectví a narážky na soudobou politickou situaci. V důsledku toho opadal zájem o jeho hry natolik, že poslední, s názvem **Jiří z Poděbrad**, Hálek už ani nedopsal. Nechtěl se vnucovat a dramatické tvorbě se víc aktivně nevěnoval.

2.4 Žurnalista a fejetonista

Jako žurnalista začínal Hálek na přelomu 50. a 60. let publikovat obecně zaměřené články formulující program generace májovců. Patří mezi ně například stať **Básnictví české v poměru k básnictví vůbec** (1859), v níž vytyčuje program světovosti, pravdivosti a demokratizace literatury. Typické jsou však spíše jeho práce otiskované „pod čarou“.

Ve fejetonech zpracoval Hálek celou řadu nejrůznějších témat a vzhledem k jejich množství se dotkl snad každé závažnější problematiky tehdejší doby. Řešil otázky nakladatelské - zda vydávat výtěžnou nekvalitní literaturu anebo díla hodnotná - s tím spojenou otázku knihoven, které by rovněž měly odebírat pouze kvalitní literaturu – **Naše literární trhy** (1872). Dbal o výchovu literárního publika prostřednictvím přednášek a besed – **O našem uměleckém vkusu** (1872). Vyjadřoval potřebu realistického obrazu soudobého života v české literatuře – **Gogola hledám!** (1872). Nabádal české studenty k vlastenectví a boji za národ ve vlastenecky retrospektivních, přesto úspěšných **Epištolách k našemu studentstvu** z roku 1873. Zabýval se problematikou nedostačujícího hmotného zabezpečení spisovatelů. Usiloval o postavení samostatného českého národního divadla. Článek **Na zdar důstojného divadla Národního** byl při pokládání základního kamene dne 15. května 1868 vložen do základů Národního divadla. Z něj pochází heslo **Národ sobě!** užívané při peněžních sbírkách na stavbu divadla, jejichž činnost Hálkovy články oživovaly. Kritizoval překládání německých frašek zesměšňujících Čechy a jejich uvádění v českých divadlech. Informoval o politickém dění – **Obrázky z českého sněmu, Obrázky z říšské sněmovny** - a poukazoval na všemožné zlořády a nedostatky.

Podobu fejetonů měla rovněž humorně podaná pozorování života v přírodě psaná v letech 1866 – 1873. Teprve po Hálkově smrti je souhrnně vydává Artur Novák pod názvem **Pohádky z přírody** (1919). Svým charakterem mohou být chápány jako prozaický doprovod básnické sbírky *V přírodě*.

Ačkoli se Hálek ve svých fejetonech věnuje některým tématům shodným s Nerudovými (procházky Prahou, válka v roce 1866...), jejich pojetí fejetonu se liší. Neruda spoléhá na samostatný úsudek čtenáře, sám jej sice podněcuje a čtenáře do určité míry navádí, ale ponechává fejetonům otevřený konec a spolu s ním také možnost vytvořit si na věc vlastní názor. Oproti tomu Hálek nabízí postoje už hotové. Nabádá k určitému jednání nebo naopak varuje před jednáním jiným. Nikde však neposkytuje čtenáři prostor pro individuální uchopení dané problematiky. Ve své fejetonistické tvorbě Hálek sice zdaleka nedosahuje Nerudovy úrovně, ale jeho fejetony rozhodně stojí za povšimnutí.

3. VENKOV V HÁLKOVÝCH POVÍDKÁCH

3.1 Charakteristika a chronologie povídek

Do psaní venkovských povídek se Vítězslav Hálek zprvu nepouštěl se zvláště velkými ambicemi. Úspěch a uznání si sliboval spíše od lyricko-epických skladeb byronského typu. Ty odpovídaly jeho představám o světovosti. Drobné vesnické prózy, které psal bez velké námahy a jakoby samozřejmě, měl tendence podceňovat. Postupem času však věnuje stále větší pozornost domovu a orientuje se na umění národní. Pozdější generace pak odsunuly Hálkova „světová“ díla do pozadí a vyzdvihly právě jeho povídky s venkovskými náměty pro jejich originalitu a znalost problémů, k nimž se vyjadřují.

Hálkova povídkářská tvorba není jednolitá. Vyznačuje se vývojovým vzestupem a lze v ní nalézt určitý zlom, který ji dělí na dvě období, léta 1857 – 1863 a 1871 - 1874. Dějovou osnovu povídek prvního období, tedy let 1857 – 1863, tvoří výhradně obrazy nešťastných lásek. Povídky mají jednoduchý syžet a všechny by mohly vznikat podle jediného schématu. Jsou to vlastně varianty osudu jediné milenecké dvojice, kterou od sebe oddělí sociální rozdíly. Zdánlivě monotematické zaměření na svatbu jako očekávané zakončení vztahu si můžeme vysvětlit jako důsledek Hálkových vazeb k venkovu a k příslovím, která přetrvávají, „...že se třikrát v životě o člověku mluví: když se narodí, když se žení a když umře“ (V. Hálek, 1957a, str. 168). Všechny postavy v těchto povídkách jsou v podstatě typizované, ovládané prostředím, které je posouvá jako na šachovnici, a společenskými poměry, na svém osudu jsou neschopné cokoli změnit. Z tohoto období pocházejí povídky: **Bajrama** (1857), **Jiřík** (1858), **Přívozník** (1858), **Kovářovic Kačenka** (1859), **Muzikant** (1859), **Muzikantská Liduška** (1861), **Náš dědeček** (1863) a **Maryška** (1862), jež se od ostatních liší tématem i formou.

V druhém období, v letech 1871 – 1874, Hálek nejen zvětšuje rozsah povídek, ale rozšiřuje i jejich tematický okruh. Nevěnuje se výhradně už jen problematice nešťastných sňatků z donucení, přestože i ona v nich zůstává

i nadále významným prvkem, ale zabývá se i dalšími sociálními otázkami českého venkova. Poukazuje na problémy výminkářů, na velké věkové rozdíly mezi manžely, na těžký osud nemanželských a špatné vyhlídky osiřelých dětí i na selskou pýchu a bezohlednost sedláků ve vztahu k chalupníkům a všem níže postaveným. Vždy přitom preferuje city, staví se proti konvencím a neupřímné morálce společnosti. Postavy, jejichž počet se zvyšuje úměrně k délce textu, nabývají nové podoby, nejsou už pouhými figurkami na šachovnici života. Ve srovnání s postavami povídek prvního období jsou propracovanější, složitější a zároveň také životnější. Události, v nichž se postavy ocitají, už nejsou ovlivňovány a řízeny pouze zásahy zvenčí, nýbrž důležitou roli sehrává vnitřní vývoj postav. V povídkách z druhého období věnuje autor rovněž pozornost situaci na venkově, její obraz rozšiřuje a podrobněji prokresluje. Stále jednoduchý syžet mu umožňuje zaměřit se na dokonalý a podrobný obraz prostředí. Má prostor na popisy chodu vesnických domácností, venkovských tradic, zvyklostí i mravních zásad. Povídky tak nabývají větší přirozenosti a opravdovosti. Ve zmíněném období vznikají např. povídky: **Na statku a v chaloupce** (1871), **Na vejminku** (1873), **„Študent“ Kvoch** (1874), **Pod pustým kopcem** (1874) a **Pod dutým stromem** (1874) a právě ony jsou vrcholnými obrazy venkovského života.

3.2 Léta 1857 - 1863

Bajrama

První Hálkovou povídkou je **Bajrama** (1857). Odehrává se ve vesnici K-, na konci žní, konkrétně při dožínkách. Právě tehdy vychází najevo, že nejbohatší a nejžádanější selský synek se zamiloval do cikánky. Nerovná láska původně pyšného Jeníka Jarošů k exotické cikánce Bajramě končí tragicky - zásahem Bajramina cikánského nápadníka Salema, jenž oba milence zavraždí.

Povídka Bajrama je první z těch, které vyprávějí příběh nešťastné lásky, které se do cesty staví společenské předsudky a nepřejícnost okolí.

Jiřík

Povídka **Jiřík** (1858) se odehrává v blíže nespecifikované vsi Brázdově. K hlavním událostem dojde prvního května, ale jejich dozvuky ovlivňují Jiříkův život ještě následující tři roky.

Osiřelý Jiřík vinou špatného hospodaření svého poručníka přišel o statek zděděný po rodičích a musí pracovat jako čeledín na statku nejbohatšího sedláka ve vsi, Nováka. Zamiluje se do hospodářovy dcery Márinky. Je to však láska neopětovaná a nešťastná. Jiřík se se svou chudobou a jejími důsledky nedokáže smířit. „*Bože, jak je trapná chudoba, když člověk ucítí, že proto nic neplatí, že je chudý!*“ (V. Hálek, 1988, str. 11) Životní neúspěchy řeší alkoholem a za tři roky, už jen jako lidská troska, umírá.

Povídka je živým dokladem toho, jakým způsobem majetek a hmotné zabezpečení, případně jejich absence, mohou ovlivnit lidské osudy v materiálně založené společnosti českého venkova.

Přívozník

K povídce **Přívozník** (1858) Hálek inspirovalo vyprávění Adolfa Heyduka. Podle něj se příběh udál v průběhu několika málo letních měsíců v jižních Čechách ve Vrbně a od něj přes řeku ležících Netolicích. Odsud pocházejí hlavní hrdinové, přívozník Frantík, jeho milá Marjánka Strnadová a její další nápadník, Toník Kmochoův. Pracovitý, všemi oblíbený a „*jako kytká*“ (V. Hálek, 1957a, str. 165) hezký Frantík (charakteristikou nápadně podobný Jiříkovi z předchozí povídky) se i přes svou chudobu těší lásce s Marjánkou, za níž ale zároveň dochází bohatší Kmocho. Osobní konflikt mezi Frantíkem a Kmochem koresponduje s konfliktem mezi láskou a penězi a vrcholí smrtí obou aktérů.

Stejně jako dvě předchozí povídky je i tato obrazem tragického vyústění sporu mezi láskou a majetkem.

Jednoduchý, téměř schematický příběh je obohacen retrospektivním, poněkud potlačeným příběhem druhého přívozníka Martina. Nikdy se nevzpamatoval z toho, že mu milá Andula utekla za vojákem.

Kovářovic Kačenka

Do vsi s názvem Noutonice situoval Hálek svou další povídku, **Kovářovic Kačenka** (1859). Již z názvu je patrné, že hlavní postavou je dcera noutonického kováře Kačenka, veselá a upřímná děvče. Hálkem poměrně často využívaný model, kdy se chudý chlapec zamiluje do nepoměrně bohatší dívky, je zde obrácen. Chudá Kačenka se zamiluje do Vojtěcha Bartoše, nejbohatšího synka ve vsi. Jeho rodiče však jejich vztahu brání, při výběru manželky dávají před laskou přednost chladné kalkulaci. Nevědomky tím způsobí předčasnou smrt Kačenky i svého syna.

Hlavní posláním povídky nejlépe vyjadřuje závěrečná věta: „*Tak se děje, když dětem rodiče brání.*“ (V. Hálek, 1957a, str. 135)

Muzikant

Děj povídky **Muzikant** (1859) autor zasadil do obce Včelovice, kde se právě koná pouť k počtě Svaté Trojice, jejíž kostel stojí na nedalekém kopci Chlumek. Liduška Kroupová, o kterou se ucházejí muzikant Jeník Brožek a knížecí komorník, dá přednost panskému služebníkovi. Způsobí tím nejen Jeníkovu smrt, ale je příčinou i svého vlastního neštěstí a života v manželství bez lásky.

I tento smutný příběh upozorňuje čtenáře na to, že peníze a společenské postavení by v životě nikdy neměly hrát větší roli než láska.

Muzikantská Liduška

Snad nejznámější z Hálkových povídek vzniklých v prvním tvůrčím období je **Muzikantská Liduška** (1861), která - s upraveným koncem – se počátkem druhé světové války dočkala dokonce filmového zpracování. (Filmový přepis vznikl pod vedením Martina Friče roku 1940.)

Další milostný trojúhelník se v povídce otevřel ve vsi Záruby. Rodiče přes její zřejmý nesouhlas nutí dceru Lidušku ke sňatku s domněle bohatým Krejzrou. Ona má ale ráda chudého muzikanta Toníka. Jako jediná z postav

Hálkových povídek se Liduška vzepře vůli rodičů. Končí však nešťastně, pomate se na rozumu.

Čisté lásce mladých lidí se opět postavily do cesty překážky vyplývající z nepochopení rodičů a z jejich honby za dalším majetkem.

Maryška

Z rámce všech ostatních povídek se zcela vymyká, ačkoli sem dobou vzniku spadá, kratičká povídka **Maryška** (1862). Jde o vyprávění autora s ním, zasazené do blíže neurčeného místa hanáckého kraje a neurčitého času. Pan Bareš, životem protřelý umělec z Prahy, se na svých cestách po Hané setkává s krásnou Maryškou a jejím žárlivým nápadníkem Frantíkem. Nejde zde o kritiku rodiči vnucovaných sňatků pro peníze, jediným motivem je žárlivost. Ačkoli na sobě Frantík žárlivost nedává znát, nechce dopadnout jako místní blázen Šebesta, který se ze své chorobné žárlivosti zbláznil („*Hlupák, že dal žárlivost na sobě znát.*“ (V. Hálek, 1988, str. 57)), nakonec zkolabuje.

Plyne-li z této povídky nějaké poučení, pak to, že přehnaná žárlivost je špatná, ať už ji člověk nechá naplno propuknout nebo ji dusí v sobě.

Celou povídku autor vystavěl na dialozích. Řeč vypravěče se omezuje téměř výhradně na uvozovací věty. Hojně užívaná přímá řeč zde ovšem působí neuměle, heslovitě, jako by šlo o záznamy skutečných, někde odposlouchaných rozhovorů bez následné stylizace.

Tuto povídku uvádím pouze pro komplexní pohled na autora a tvorbu, ale pro její odlišnost s ní dále pracovat nebudu.

Náš dědeček

Poslední povídkou Hálkova prvního tvůrčího období je **Náš dědeček** (1863). Děj povídky Hálek zasadil do svého rodného kraje, do nejmenované vesnice vzdálené asi hodinu cesty od místa jeho bydliště (v té době v Zátvoru). Lze usuzovat na ves Korycany, odkud pocházeli oba dva Hálkovi

rodiče. Časově můžeme hlavní děj povídky zařadit do autorova raného dětství s drobným přesahem do doby jeho středoškolských studií.

Povídka je příběhem lásky strýce Jana k Bětušce z vedlejší vsi a dokladem patriarchálních vztahů tehdy panujících na vesnici. Hloupý rozmar Janova otce, pomyslné hlavy rodiny, jeho tvrdohlavost a snaha vše organizovat jsou ve výsledku příčinou Bětuščinu sebevraždy a celoživotního Janova neštěstí, ale i otcova trápení a následného zmoudření.

Povídka varuje rodiče před nepromyšlenými zásahy do citového života dospělých dětí, před tím, kdy pýcha a furiantství rozhodují místo zdravého rozumu.

Tato povídka se od ostatních liší podobou vypravěče. Příběhem nás neprovází nadosobní vševědoucí vypravěč, ale v ich-formě autor sám. Čerpá ze vzpomínek z dětství a zkušeností získaných v okruhu vlastní rodiny. S poněkud pozměněnými reáliemi (autorův otec je zde pedagogem) vypráví příběh svého dědečka a jeho nejmladšího syna, strýce Jana. Sám Hálek v povídce dokonce vystupuje, a to nejdříve jako malé dítě, později jako student s oblibou dědečka navštěvující.

3.3 Léta 1871 - 1874

Na statku a v chaloupce

Za nejlepší Hálkovu povídku považuji **Na statku a v chaloupce** (1871). V ní nejotevřeněji vyjadřuje své názory na přírodu a její zákonitosti, kterými by se lidé měli řídit místo uměle vykonstruovaných zákonů lidských. Svá teoretická tvrzení autor dokládá na osudech rodiny sedláka Lísky ze vsi Kopeč nedaleko Vltavy a především pak postoji a činy chlapce Jíry. Osiřelý Jíra, charakteristický blízkým vztahem k přírodě, se dostává jako pomocník na Lískův statek, kde se stává svědkem řady nepravostí zapříčiněných zvrácenou společenskou morálkou. Setkává se zde s problémy výminkářů, i když v jejich lidštější podobě. Na vlastní kůži pocítí vliv peněz na postavení jedince ve společnosti, poznává relativní bezcennost církevních sňatků a zprostředkovaně se jej dotknou i špatné vztahy macechy k nevlastní dceři

Lence. Toto společenské zlo dokáže nakonec Jíra napravit, řešení nachází v přírodě a v kladném vztahu k ní.

Vše, co Jíra prožil a čeho byl svědkem, čtenáře utvrzuje v názoru, že jediný řád hodný úcty a dodržování je řád přírody. Pokud bude člověk žít v souladu s přírodou, bude žít správně. Čtenář dává plně zapravdu Jírovi, pro kterého je láska více než peníze; i sňatek bez církevního posvěcení má větší cenu než svatba bez lásky, i když v kostele. Schválí Jírovi i to, že před bohatým statkem s citově vyprahlými lidmi dává přednost malé chaloupce na kraji lesa.

Na vejminku

Děj povídky **Na vejminku** (1873) se odehrává v dosud existujících Byšicích (v Hálkově textu psáno Bišice) nedaleko Mělníka. Zaznamenává časový úsek z obou stran ohraničený smrtí dvou výminkářů postupně žijících na jednom statku. Největší důraz je však kladen na několik let bezprostředně následujících po nástupu na výminek.

Sedlák Lojka, který se ke svému otci, žijícímu na výminku, choval za jeho života necitelně, až krutě, za hospodaření vlastního syna na vlastní kůži pozná, jaké je to být nepohodlným výminkářem. K celé situaci se správně postaví teprve druhý z Lojkových synů, Franěk. Stane se zářným příkladem nejen toho, jak by měly vypadat optimální poměry a vztahy v rodině, ale i mezi lidmi vůbec. Svým přímočarým a napůl ještě dětským rozumem odsoudí instituci výminkářství, bezcitné opovrhování nemanželskými dětmi i pověstnou povýšenost sedláků, kteří nesnesou posměch okolí a raději před ním utíkají.

I v této povídce vkládá Hálek kritiku společenských poměrů do slov a činů ještě nedospělého chlapce, jenž ví, že správný je jedině takový život, který se řídí přirozenými zákony, třebaže často odlišnými od všeobecně uznávané společenské morálky.

„Študent“ Kvoch

Ačkoli je dějištěm této povídky jistá vesnice B. poblíž Mělníka, což by napovídalo jejímu zařazení mezi povídky vesnické, bývá „**Študent“ Kvoch** (1874) často řazen spolu s Poldíkem rumařem (1873) mezi tzv. křídové kresby. Jde o prózy zobrazující zdánlivě nepatrného jedince. Děj v nich nemá dominující postavení, jen nám umožňuje hlouběji pronikat k charakteru hlavního hrdiny. Realitu v těchto skladbách autor zachycuje shovívavě, bez výrazného hodnocení. Pro účely této práce jsem se rozhodla řadit „Študenta“ Kvocha mezi vesnické povídky.

Povídka vypráví z části retrospektivně, zčásti přímo o životě bývalého studenta Kvocha, který však studia nedokončil. Hlavní zápletka časově spadá do doby autorových gymnaziálních studií v Praze, do let 1847 až 1855.

Hlavní hrdina se nikdy nedokáže docela smířit se svými životními neúspěchy, neustále spekuluje, jak mohlo být vše úplně jinak, kdyby... Tímto jednáním nevědomky řadí sám sebe mezi tzv. vesnické blázny, figurky charakteristické svými odchylkami od normálu, jakými jsou například Zlatý ženich (Muzikantská Liduška) nebo Věna (Ne vejmínku). Když se mu jeho přátelé rozhodnou pomoci, chápe to Kvoch jako své největší životní ponížení a volí raději sebevraždu.

Jde o příběh životního ztroskotance, který vinu za svůj neúspěch hledá u všech, jen ne u sebe samého.

Studentem, jenž tuto povídku v ich-formě vypráví a jako jedna z jednajících postav do jejího děje i aktivně zasahuje, není nikdo jiný než sám autor.

Pod pustým kopcem

Povídku **Pod pustým kopcem** (1874) situoval Hálek do „hor“ poblíž Prahy ležících na břehu hořejší Vltavy, tedy do Brd, a do doby od francouzských válek až do autorovy současnosti.

Při sledování osudů tří generací nejmenované rodiny – pytláka a později hajného Józy, jeho ženy Mařky, dcery Jozky, manželky výrazně

staršího fořta Lováka, a jejich dcery Katušky, šťastně provdané za pokrokového a svobodomyšlného Staňka, syna pyšného boháče Doliny – se setkáváme s celou škálou závažných problémů pro český venkov typických. Milostné vztahy všech členů rodiny komplikuje odlišná vůle rodičů usilujících o lepší postavení nebo větší majetek. Poprvé v Hálkových povídkách narážíme na problémy spojené s velkým věkovým rozdílem mezi manželskou dvojicí fořta Lováka a Jozky, nezřídka končící tragicky. Snad nejvýraznější je pak kritika povýšenosti boháčů, označované jako selská pýcha a zastoupené velmi propracovanou postavou sedláka Doliny. Veškeré problémy a narušené vztahy v rodině urovná teprve nastupující čtvrtá generace, společenskými předsudky dosud nepoznamenané dítě.

Povídka vyznívá tak, že příčinou problémů je především celková zaostalost venkova. Jedině vzdělání a s ním spojené uvědomění si ceny každého lidského života může onu nevyhovující situaci změnit a pomoci vrátit mezilidské vztahy k přirozenému souladu.

Pod dutým stromem

Poslední z Hálkových povídek, **Pod dutým stromem** (1874), situovaná do řady vesnic na Mělnicku a v závěru dokonce do Prahy, zahrnuje čas dospívání dvou hlavních hrdinů, tedy časový úsek přibližně šesti let.

Dvě hudebně velice nadané děti, poloviční sirotek Veník Říha a v jejich chalupě žijící zcela osiřelá Krista, jsou nuceny vypořádat se s neradostným údělem sirotků, jejichž zděděný majetek byl přidělen do správy nevhodným poručníkům (toto téma se okrajově objevuje už v povídce Jiřík z Hálkova prvního tvůrčího období). Teprve však nástrahy velkoměsta, chápaného jako semenišťe nectností, dokáží skutečně citelně zasáhnout do dosud harmonického vztahu dvou mladých hrdinů a dovést je k tragickému vyústění – smrti.

Počáteční kritika těžkého postavení osiřelých dětí následně zcela ustupuje do pozadí při konfrontaci s celkovou kritikou společnosti a především neblahého vlivu města na chování a priority lidí.

3.4 Shrnutí

V povídkách prvního období nacházíme jisté shodné prvky objevující se takřka v každé z nich. Pomineme-li zaměření na sňatky pro peníze, zjistíme, že povídky se až na drobné výjimky shodují v časovém a místním určení i v charakteristikách postav.

Časově děj povídek spadá do autorovy současnosti, popisuje realie a stav, které poznal osobně. Z ročních období si vybírá zásadně jaro nebo léto, kdy krásy přírody vytvářejí příběhu svou různorodostí a živostí nejoptimálnější pozadí.

Jako dějiště volí téměř výhradně vesnice ve svém rodném kraji (výjimku tvoří povídka Maryška situovaná na Hanou). Ačkoli některé z vesnic reálně existují a dodnes je na mapě najdeme, např. Vrbno (Přívozník), Noutonice (Kovářovic Kačenka), mohl se příběh odehrát v podstatě kdekoli, neboť popisované typy a charaktery lidí bylo lze na venkově potkat všude. Tento názor jen potvrzuje pojmenování vesnic pouze počátečními písmeny K- (Bajrama).

Pro vývoj děje nejdůležitějším místem je pak rozhodně hospoda, prostředí hospodskému synkovi od dětství důvěrně známé. Právě v ní se hlavně konají taneční zábavy, na nichž ve všech povídkách tohoto tvůrčího období (s výjimkou povídky Náš dědeček) dochází k největším a nejzávažnějším zvratům, které určují další směr, jímž se bude příběh ubírat, a posouvají děj kupředu.

Charakteristiky jednotlivých postav se také navzájem až nápadně podobají. Jiřík ze stejnojmenné povídky čtenáři ne náhodou připomíná postavu přívozníka Frantíka (Přívozník). Oba stejně oblíbení, oba stejně chudí... Stejně tak submisivní Kačenku (Kovářovic Kačenka) a Bětušku (Náš dědeček), obě se obětující pro lásku, anebo bohaté mladíky, Jeníka Jarošů (Bajrama) a Vojtěcha Bartoše (Kovářovic Kačenka), naprosto změněné citovým vzplanutím, by bylo možné mezi sebou libovolně zaměnit, aniž by došlo k významovému posunu ve vyznění příběhu.

I v povídkách druhého tvůrčího období najdeme tutéž shodu v čase a místě děje. Časové přesahy mimo autorovu současnost jsou spíše jen účelovými výjimkami potvrzujícími pravidlo. Do dob starších autor nikdy nezasazuje hlavní dějovou linii. Tím, co se událo v dřívější době, jen vysvětluje stav současný a vytváří pro něj podmínky (např. v povídce Pod pustým kopcem, jejíž děj začíná už za francouzských válek).

Děj povídek autor situuje hlavně na Mělnicko, vesnice, ve kterých se děj odehrává, jsou vzájemně mezi sebou zaměnitelné.

Totéž však nelze tvrdit o jednajících postavách. V důsledku prohlubující se psychologie postav jde o individua jedinečná, s aktéry ostatních příběhů prakticky nezaměnitelná, třebaže s nimi sdílejí podobné životní osudy.

4. PŘÍRODNÍ A LIDSKÉ ZÁKONY V HÁLKOVÝCH POVÍDKÁCH

K přírodě měl Hálek blízko nejen svým vesnickým původem, ale i životním ideálem pojímaným podle vzoru Jeana Jacquese Rousseaua. Myšlenkový základ svých povídek opírá o paralely lidského života a přírodního dění. Usiluje o opětovné sblížení člověka s přírodou, a tím o nápravu lidského soužití a uspořádání společnosti. Snaží se čtenáře získat pro ideál přírodního života. V dokonalém řádu přírody vidí nejlepší příklad pro uspořádání lidských a společenských vztahů. Ve všem dění v přírodě spatřuje samotnou božskou moudrost a nejvyšší mravní princip, jímž je zapotřebí se řídit. *„Kdo ale jedná proti věčným zásadám lidským, proti zákonům přírody, na tom se mstí i lidskost i příroda strašně.“* (V. Hálek, 1957a, str. 50)

Za jistý manifest tohoto názoru lze považovat povídku Na statku a v chaloupce. Právě v ní je na řád přírody kladen zvláštní důraz. Již na samém počátku povídky, kdy pytlák neposílá svého syna Jíru do školy, ale bere jej s sebou do lesa, kde se chlapec učí vše užitečné a potřebné, je příroda chápána jako nejlepší učitelka člověka. *„Oči a sluch jsou věci nejvzácnější. Uměj vždy vidět a slyšet, a dost umíš. Lidé s očima bývají slepí a s ušima hluší. Co tu věcí, na něž neumějí se dívat, co tu zvuků, jež neumějí slyšet! Vše, co jest kolem tebe, rozpráví k tobě buď tím, že to vidíš, buď tím, že to slyšíš. Viděním roste tvůj duch, slyšením stává se sličným. Velkost bez sličnosti jest nestvůra, jen sličná velkost jest skutečná velkost. Pohled a pamatuj si, jak co vzniká, jak to roste a jak dozrává, a poznáš, k čemu to jest. Nauč se slyšeti, jak tvorové mluví, a porozumíš, co na tobě chtějí. A co chtějí, dej jim. Tráva, která kloní se vадnouc, praví ti: Zalej mne. Když na toto vyzvání poslechneš, vzchopí se, zazelená se a to znamená: Děkuju ti, a ty se těš z její barvy a z jejího rostu. Vidíš-li ptáka úzkostlivě poletovati kolem jednoho místa, praví ti: Nepřibližuj se, mám tam hnízdo, mám v něm mladé; mladí jsou hladoví, já jim nesu potravu, kdybys tu stál, já bych k nim nemohl. Ty tedy poodejdi, a až pták vyletí s mláďaty a počne prozpěvovat, pak poslouchej; to děkují tobě. Nemysli, že zvíře nemá paměť pro to, co jemu*

učiníš. Ublíž mu, bude se ti vyhýbati, buď mu upřímným, sblíží se ti. U zvířat a u rostlin není klamu, tyť žijí věčným zákonem; jen člověk má zvlášť a ta jej smete někdy i pod zvíře. Věčný zákon každý tvor nese v sobě; v jádru jest strom, v stromu květ, list, ovoce. Rozšlápneš-li svévolně jádro, zašlápnul jsi květ, ovoce, listí, a hoden bys byl, abys na stromě visel. Prosí-li tě člověk, pomoz mu; prosí-li tě bylina aneb zvíře, a ty nepomůžeš, jsi lotr. Jen člověk uzavírá svůj nadbytek. Strom, má-li dostatek, sám ti kyne: Pojď a pochutnej si, pojď a odpočiň si. Jen člověk plaší, strom neplaší. Až tě lidé budou honit, jdi do lesů, lesy tě přijmou. Jestli stromu zbytečně ulomíš větev, zbude tam rána a ta krvácí také. Vše na světě má účel; maříš-li jej, lotr jsi, napomáháš-li mu, jsi víc než svatý. Kniha boží jest všude rozevřena; blázni myslí, že ji mohou nositi pod paždím.“ (V. Hálek, 1988, str. 101n.)

Srovnání hodnot uznávaných na statku a v chaloupce vyznívá podle očekávání jednoznačně ve prospěch druhých z nich. Autor promlouvající ústy chlapce Jíry staví prosté, avšak spravedlivé a promyšlené zákony přírody vysoko nad umělé, logice se vzpírající zákony lidské společnosti, čímž v podstatě vyjadřuje hlavní myšlenku procházející celou jeho povídkářskou tvorbou. „*Budu jej zavádět: ten nový řád, jemuž jsem se naučil tam v lese a na vašich lukách ode všeho, co jsem na nich viděl, od těch stébel na nich i od těch tvorů pod těmi stébly, jež mají také své zákony, pevnější zákony než ty vaše statky a než vy na těch statcích; ten nový řád, že tuláctví budu si vážit nad usedlost, když usedlost neumí leč ze svých členů dělati tuláky; ten nový řád, že chaloupka mi bude nad statek, když statek musí býti zachráněn z chaloupky; ten nový řád, že nesvěcený sňatek mi bude nad sňatek svěcený, když v sňatku svěceném tím dochází se štěstí, že musí žena od muže utíkat. Ano, ten nový řád, že nebudu trhat to, co k sobě lne a tíhne, že nebudu k sobě nutit, co jest samo s sebou v odporu; ten nový řád, že mi dostačí, pakli lidé v sobě najdou to, co má v sobě každá květina, která znovuzrozené poupě neutiskuje, co má v sobě každý pták, který nevyžene své mládě potřebující ochrany. Ano, ten nový řád budu zavádět, že kdybych měl statek, nepotřeboval bych teprve tuláka, aby mi zachránil dítě, jemuž jsem zapomněl*

býti otcem! Mějte vy si vaše svěcení a vaše statky, já zůstanu bez nich, ale zůstanu při svém.“ (Tamtéž, str. 182n.) Pro takto dlouhé citace jsem se rozhodla záměrně, neboť ze všech uvažovaných nejlépe vyjadřují Hálekův postoj k přírodě a jejím dějům v souvislosti s lidskou společností. Zkrácením nebo vypuštěním kterékoli pasáže by byla hlavní myšlenka zdeformována a jaksi „okleštěna“ a nevyslovila v plné šíři to, co Hálek cítil.

4.1 Láska nebo peníze?

I další Hálkovy povídky jsou vystavěny na konfliktu mezi přírodním řádem a společenskou morálkou, mezi přirozeností a vnucenými konvencemi. Nejhojněji využívanou konkretizací tohoto konfliktu je protiklad láska – peníze, objevující se zvláště výrazně v povídkách z let 1857 – 1863, avšak přetrvávající i v druhém tvůrčím období. Autor se pochopitelně v nesmiřitelném boji mezi zdravým lidským citem a touhou po majetku staví na stranu citu. V tomto duchu také v závěru povídky Pod pustým kopcem apeluje přímo na čtenáře: *„...myslíte-li, že člověk nejprve musí mítí statek aneb úřad, aby mohl býti se ženou živ, vy mně vybočujete trochu z rovné cesty, jezdíte mi trochu po postranních cestách předsudků, málo myslíte, nevíte, co jest hlavní, co jest vedlejší“* (V. Hálek, 1942, str. 290).

Snad nejvýrazněji a nejnaléhavěji Hálek své názory předkládá v povídce Muzikantská Liduška. Naskýtá se mu zde široký prostor ke kritice rodičů chtivých bohatství, kteří neberou ani nejmenší ohledy na přání a vůli svých dětí. *„,Toť ani otroku se nemůže vést hůř, štkala Liduška. ,I ten žebrák se ptá dítěte, co by rádo, a rodiče nevědí, že jejich dítě jest taky člověkem. Prodávají dítě, jako by je celý čas odchovávali na prodej a čekali na kupce, kdo dá více´...“* (V. Hálek, 1957a, str. 33n.). Paralela situace dětí a postavení otroků se opakuje i v povídce Kovářovic Kačenka: *„Otec se mu zdál být spíše ukrutníkem nežli otcem; on se zdál sobě spíš otrokem nežli synem.“* (Tamtéž, str. 127n.) V téže povídce ironicky pronesená věta: *„To víš, že jsem šetřil proto, abych dal statek žebračce, která by tě za to měla hezky ráda.“* (Tamtéž, str. 126), pak výmluvně ukazuje zvrácenou logiku bezcitných

rodičů. Na ostrou narážku týkající se kupčení se životy dětí prostřednictvím dohodnutých finančně výhodných sňatků narazíme i v povídce Jiřík: „*A pantátové, zvláště mají-li dcery, rádi jezdí na jarmark. Tam přece člověk přijde mezi lidi, přijdou tam hoši z celého okolí, a kdoví k čemu to dobré. Mnohý pantáta už svou dceru na jarmarku odbyl.*“ (V. Hálek, 1988, str. 20) Vztah k dceři zde má podobu vztahu ke zboží, jež je zapotřebí co možná nejvýhodněji prodat.³

Dalšího rozměru, nabízejícího se ke kritice, nabývají sňatky z donucení ve spojení s velkým věkovým rozdílem mezi ženou a mužem. Tak je tomu v povídce Pod pustým kopcem. „*Jeho (fořta Lováka – poznámka autorky) dělilo od Jozky třicet roků, a tu jest marné, myslíme-li, že taký rozdíl se dá oklikami smazat. S tímto rozdílem nemůže býti z dvou duší jedna, a podobá-li se tomu přece, jest to vždy klam. S tímto rozdílem jedna duše nestane se majetkem druhé; láska nikdy nepoteče plným proudem, pokape nanejvýš co almužna, a kdo myslí, že je tu v poměru jiném než v poměru žebráka a almužny, zapírá jen, že žebrá, ale žebrá.*“ (V. Hálek, 1942, str. 221) Jestliže v přírodě k sobě tihne vše, co si je blízké věkem, srdcem i povahami, nepřírozenost takového spojení přímo bije do očí. Už ze své podstaty nemůže takové manželství být dobré.

S kontrastem bytí a nebytí majetku nepřímo souvisí upřímnost, opravdovost a vřelost v protikladu k citové vyprahlosti. Explicitní vyjádření tohoto rozdílu patrného ve všech povídkách nacházíme v Kovářovic Kačence. „*U Kejvalů, zdálo se mu (Vojtěchovi – poznámka autorky), že lásku odměřují podle strychů polí, podle peněz! Madlenka že ho měla jen proto ráda, že byl zámožný, a zámožnost kdyby byla s něho spadla, že by se na něj dívala tak*

³ K týmž závěrům dospívá Hálek i v povídce Z amorova deníku. Ačkoli ji nelze zařadit mezi povídky venkovské, vychází na konci 50. let 19. století a zaměřuje se tedy shodně s vesnickými povídkami tohoto období na vzájemný vztah lásky a majetku. Tento fiktivní deníkový záznam poukazuje nejen na nedostatek lásky ve společnosti vůbec, ale dovádí do extrému kritiku rodičů z lakoty bránících lásce svých dětí. Amor zde usiluje o lidské štěstí a upřímně se raduje z čisté lásky dvou mladých lidí, ale zároveň neváhá krutě potrestat otce, který se lásce své dcery staví do cesty. Otcovo ultimátum: „*Jdi, a chceš-li, utop se! ... Já nesvolím!*“ (V. Hálek, 1924, str. 192) dovede bez výčitek k tragickému konci jen proto, aby všem dokázal, jak velikou cenu láska má.

chladně, jak se dívá na tisíc jiných ostatních. Starý Kejval se mu zdál být nelidským, jenž jaktěživ neměl srdce v těle, jenž bohatství i více miloval než vlastní dítě. Ale u Kačenky bylo všecko tak milé, tak přirozené, tak nenucené.“ (V. Hálek, 1957a, str. 119n.) Jedině chudí lidé jsou podle Hála schopni pravé lásky, poněvadž lakota a touha po penězích neměly dosud možnost pokřivit jejich charakter. Tak smýšlí i hajný Józka (Pod pustým kopcem), když dává Staňkovi svou vnučku: *„Kdybys byl bohatým Dolinou, nedal bych ti ji, nechtěl bych zahodit vnučku, jako jsem zahodil její matku. Ale že nic nemáš, jako já nic neměl, vidím, že máš Katušku rád.“* (V. Hálek, 1942, str. 282)

Společenské konvence však mluví přesně proti tomuto názoru. Lidé bez majetku jako by neměli ani právo na štěstí v manželství, jak nahlas uvažuje nádvorník Josef (Pod pustým kopcem): *„Copak jsou námluvy takhle v chaloupkách? Aby se tam dal vézt na trakaři. Kdo ho uvidí, řekne: ‚No, naděl pánbůh, ti toho dohromady chytanou. Copak budou mít? Baráček. A do čeho budou kousat? Do těch snopků na střeše.‘ Povídám vám, člověk takhle, který má jen tak ty ruce a barák, radš ať toho nechá, sice se jen doví, kudy cesta do Nouzova.“* (Tamtéž, str. 269) Ve stejném duchu se značnou dávkou ironie popisuje Hálek situaci v povídce Jiřík: *„A za našich časů, kde se láska licituje, za našich časů, pravím, dívat se na něco jiného nežli na peníze – nu, dovolte mi, to je přece sprosté! A proč bych já vám všem, kdo nemáte peněz, byl tou bratrskou radou, abyste se ani nezamilovali. Neboť láska bez peněz – to přece chápete, že láska bez peněz je jako víra beze skutků!“* (V. Hálek, 1988, str. 9)

4.2 Lidská důstojnost nebo povýšenost boháčů?

S domlouváním sňatky úzce souvisí problematika vlivu majetku na postavení jedince ve společnosti. Zde do konfliktu vstupují lidská důstojnost a sebeúcta na jedné straně a povýšenost boháčů na straně druhé. Hálkem popisované poměry na vesnici v žádném případě neodpovídají představě o vzájemné rovnosti všech lidí. Společnost, městská i venkovská, se dělí na

bohaté a chudé. Boháči se domnívají, že díky svému majetku mohou cokoli. Tak smýšlí i Krejza z povídky Muzikantská Liduška. *„Byl ze statku, a protože snad měl jmění, dovoloval si ledacos, co se i neslušelo, neboť myslil, že mu musí všechno projít.“* (V. Hálek, 1957a, str. 13n.) Chudí jsou nuceni smířit se se svým žalostným postavením bez valných vyhlídek na příznivou budoucnost. K tomuto názoru dospívá přivozník Frantík (Přivozník): *„Aspoň chudý člověk že málo kdy dojde štěstí, a čím člověk chudší, tím že vzdálenější pravého štěstí. Co se mu zde namítlo lidí – jinak ničemu, ale že měli jistého jmění, všechno se k nim chovalo přátelsky, všude se jim dvěře otvíraly, všude byli rádi viděni. ... Ale s chudým člověkem, tak myslil, se všude jen postrkuje jako s věcí, všude jej staví v pozadí.“* (Tamtéž, str. 161) Mnohdy nemajetní musí zcela rezignovat na svou lidskou důstojnost, aby získali alespoň tolik potřebnou almužnu.

Nejlépe Hálek propracoval psychologii bohatých sedláků a jejich poměr k chudším v povídce Pod pustým kopcem. Zosobněním kritizované selské pýchy, toho falešně aristokratického pocitu nadřazenosti, je v ní sedlák Dolina – člověk namyšlený a krutý, nejrůznějšími způsoby ponižující všechny, kdo jsou vůči němu v podřízeném postavení, a bavící se jejich neštěstím. Rozmařilostí až zhýralostí (autor toto chování označuje dokonce za orgie) se snaží co možná nejvíce přiblížit panstvu. *„I jemu byl všečen lid, od dráteníka až po sedláka nižšího, zbožím, s nímž za napití, za korec žita, za sousto masa mohl dělati, co se mu zlíbilo.“* (V. Hálek, 1942, str. 207) Do konfliktu s ním vstupuje jeho syn, otcovo chování a přístup k chudým lidem odsuzuje, ale zároveň nabízí i možné řešení: *„... jsou knihy a ty naučí mnohému... A aby někdo musil dávat druhému se sebe trhati čest za najedení, za statek anebo za cokoliv, toho jsem se v těch knihách nedočel.“* (Tamtéž, str. 281) Prostřednictvím mladého Doliny nabízí možné řešení situace sám autor.

4.3 Lidský přístup nebo bezcitné zacházení?

Do stejné kategorie konfliktů bych rovněž zařadila problémy výminkářů, nevlastních dětí, sirotků a dětí nemanželského původu. První

skupinou lidí vystavených bezcitnému zacházení ze strany společnosti, ale co hůře, i vlastní rodiny jsou již dříve zmiňovaní výminkáři. Jejich životní osudy zpracovává Hálek v povídkách *Náš dědeček* a *Na statku* a v chaloupce, především však v povídce *Na vejminku*, z níž pocházejí i následující citace. Hálek popisuje ve své době na venkově zcela běžnou praxi. Starý hospodář předá hospodářství synovi a sám, popřípadě se ženou, se přestěhuje do malého stavení. Syn – hospodář je povinen se o rodiče až do jejich smrti starat. *„Vejminkář – to byl nepřítel jejich majetku, to byl zrovna zloděj toho majetku. Že vejminkář a otec byli jedna osoba, to neumenšilo vejminkářovu vinu. Vejminkář otce zastřel, a Lojkovic viděli v otci vejminkáře. A jestliže vejminkář udělal jim někdy něco dobrého, - byla to jeho povinnost, bylť otcem; ale Lojkovic nesměli mu dělati nic dobrého – bylť vejminkářem a vejminkáři se musí dělati vše na příkoř. A přece Lojkovi nebyli v tom ani o vlas horší než kteří jiní; pravím to s povzdechem, ale najdete Lojkovy dojista v každé druhé aneb třetí vesnici.“* (V. Hálek, 1988, str. 250) Negativní vztah k výminkáři nabývá v některých případech až zrudné podoby. Děti rodičům - výminkářům odpírají i ty nezákladnější životní potřeby. *„Nedat nabrat vody! Žába ucouvne, aby se mohl pes napít, a syn zavře otci studnu!“* (Tamtéž, str. 228) I zde si autor bere na pomoc přírodu a poukazuje na skutečnost, že lidé se k sobě navzájem často chovají hůře než zvířata. Naopak chovat se jako zvířata v přírodě je pro člověka nejvyšší možný dosažitelný ideál.

Z těch, kdo žijí na výminku a v závislém postavení na mladé generaci, hůře svůj neradostný úděl snáší muži, někdejší hospodáři. Na ně se alespoň Hálek zaměřuje. Vychází patrně z patriarchálních poměrů panujících na vesnici. Bývalý hospodář se se svou degradací na pouhého výminkáře vyrovnává obtížněji než jeho žena, neboť u něj je rozdíl mezi dřívějším a současným postavením zřetelnější. V tomto smyslu hovoří i popisy dědečkových pocitů v povídce *Náš dědeček*: *„Ale dědečka to přece jaksi bodlo, když se měl tak pojednou vystěhovati ze světnice, v níž asi po půl století vládl co hospodář, v níž zažil všecko zlé i dobré.“* (V. Hálek, 1942, str. 115) Výminkář se jen těžko smiřuje s tím, že už není pánem na svém

vlastním statku, o ničem nerozhoduje a že ho zde již nikdo neposlouchá. „*Ani čeládka již nebyla taková, aby s ní mohl pohovořiti. Mladá hospodyně si dala často na tom záležiti, aby jim dokázala, že dědečka poslouchati nesmějí. Když jim někdy něco přikázal, poručila jim Terinka právě opak toho. A to naschvál.*“ (Tamtéž, str. 117)

Hálkem prosazovanému souznění s přírodou a souladu mezi všemi lidmi se vzpírá i macešin vztah k nevlastnímu dítěti. Jen zcela výjimečně je harmonický, daleko častěji plný zloby a nenávisti. Místo soucitu, potřebné ochrany a mateřské lásky čekají nevlastní dítě ústrky, přehlížení, často zcela neskrývaná nenávist. Tak tomu je v povídce Na statku a v chaloupce. V ní se sedláková malá dcera Lenka zprvu bezelstně táže, nakolik je pravdivé rčení, že květina maceška „*...sedí sama na dvou židlích a dvě nevlastní děti na jedné*“ (V. Hálek, 1988, str. 119). Autor jí o několik stran dále odpovídá: „*Nebývá drsnějšího a chceme-li žalostnějšího stvoření než žena, která jest pouze macechou. Neboť co jest macecha? Macecha jest vtělená žárlivost naproti muži; žárlivost ta platí nebožce a zlost i bolest její snáší nevlastní dítě.*“ (Tamtéž, str. 145) Dítě v důsledku ústrků a nenávisti ze strany nevlastní matky klesá v hierarchii obyvatel statku nejednou až hluboko pod úroveň čeládky, což ještě sílí narozením dítěte vlastního. „*Nyní teprva bylo v domě dítě, nyní tu byla matka; nyní teprva byl Líška otcem, nyní přestala býti Lenka dcerou.*“ (Tamtéž, str. 146) I s tímto problémem se Hálek vypořádává po svém. Kdo není schopen řádně se postarat o nevlastní dítě, nemůže být dobrým rodičem ani dítěti vlastnímu. V tom případě je to člověk špatný, protože se vzpírá zákonům přírody. „*Selka tu zanechala své dítě; zvíře by své mládě neopustilo.*“ (Tamtéž, str. 186)

Ještě o poznání horší je přístup správců zděděného majetku k osiřelým dětem. Špatný poručník se většinou stará pouze o to, jak se sám na úkor sirotků obohatit, potřeby dětí nebere na zřetel. Jsou pro něj jen přítěží, překážkou stojící mezi ním a majetkem, které by se nejraději zbavil. Poručník dovede majetek do dluhů, zcela jej znehodnotí a dětem tím v budoucnu připraví život plný hmotné bídy a strádání. Tak přichází o své dědictví Jiřík ve

stejnojmenné povídce. „*Jiřík byl sirotek. Rodiče mu též zanechali statek, na statku něco dluhů, ale poručník jeho na něm hospodařil tak dlouho, až zbohatl, a facit toho byl, že jsou dluhy na statku větší, nežli co statek stojí, - statek se prodal, a co zbylo Jiříkovi jiného nežli jít sloužit?*“ (Tamtéž, str. 11) Výjimkou není ani to, že poručník sirotky ze zděděného statku či chalupy vyhájí, jako je tomu například v povídce Pod dutým stromem, v níž Veník velice brzy prohlédne záměry svých poručníků: „*Však vím, proč jste ji (Kristu – poznámka autorky) vyhnali. Že nás měl nebožtík otec radši než chalupu, a rádi byste se zbavili také mne, protože se vám jedná o chalupu.*“ (V. Hálek, 1957b, str. 59) Jeho postavení mu však neumožňuje situaci změnit, a tak raději odchází z domova. Jeho odchod dostatečně vypovídá o bezpráví páchaném na osiřelých dětech, jež často musí opouštět domov, který pro ně není více bezpečným místem a útočištěm.

Do poslední skupiny těch, jimž se nedostává tepla a lásky domova, patří nemanželské děti. V Hálkových povídkách tuto skupinu zastupuje hrobníková schovanka Stáza z povídky Na vejminku. Ani k nim se společnost nechová tak, jak by měla. Opovrhuje jimi a bezcitně je odsouvá až na samý okraj. Nedává jim nadějně vyhlídky na příznivou budoucnost. Nedopřeje jim plnohodnotný život, ale ani důstojný pohřeb. „*...říkali jí Kačka. Byla nemanželské dítě a děvčátko, které ji doprovázelo k hrobu, byla její dceruška, rovněž nemanželská. Kterak by na takový funus mohla jít poctivá duše?*“ (V. Hálek, 1988, str. 240)

Všechny tyto podoby bezcitného zacházení se Hálkovi přičítá, ostatně jako vše, co není v souladu s přírodou. Dává přednost vztahům harmonickým, plným tolerance a pochopení, cením si každého lidského života a vytvářejícím všem bez rozdílu podmínky pro kvalitní život.

4.4 Pravda dětí a „moudrých“ bláznů nebo přetvářka dospělých?

Do protikladu k přetvářce a mravní strnulosti dospělých osob staví Hálek svět dětí a dospívajících. Zatímco činy a chování dospělých jedinců ovlivňuje zvrácená společenská morálka a svazují je konvence, dětští

hrdinové Hálkových povídek jednají bezprostředně. Označují věci pravými jmény, říkají, co cítí, a cítí přirozeně a opravdově. Jejich duše je dosud nezkažená, má blízko k přírodě, je tedy ideální. Od dětí by se měli dospělí učit a brát si příklad, ne naopak. Vždyť právě dítě narovná komplikované rodinné vztahy v povídce Pod pustým kopcem. „*I povídám: každé dítě má v sobě divotvornou moc a tuto se osvědčila. A ještě povídám: tak zvaný ztracený člověk ráj se v každém dítěti k nám hlásí zpět s veškerým leskem, s veškerou krásou i blažeností svou, a toliko na nás jest, abychom zase vešli do něho, když jsme se nesmyslností svou z něho vyhnali.*“ (V. Hálek, 1942, str. 310) Hlavními hrdiny povídek Na statku a v chaloupce a Na vejminku jsou tak zvané dospělé děti – Jíra a Franěk, věkem děti, avšak rozumem a názory zralejší než leckterý dospělý. Autor využívá jejich odlišné hodnotové orientace a naivní přímosti k předkládání vlastních názorů. Prostřednictvím jejich slov a činů usiluje o zlepšení vztahů mezi lidmi – o citlivé zacházení, vítězství lásky nad majetkem i o opětovné sblížení s přírodou.

Výsadu bezprostředního jednání mají kromě nevinných dětských bytostí i vesničtí blázni. Jde o lidi žijící pro svou odlišnost na samém okraji společnosti. Jejich jednání není zatížené předsudky a konvencemi, což jim umožňuje pravdu nejen vidět, ale také ji i říkat. Jako příklad můžeme uvést Venu z povídky Na vejminku, který mezi lidmi „*platil za potřeštěného a prostořekého*“ (V. Hálek, 1988, str. 224), neboť se nerozmýšlel říci vše tak, jak to cítil. Věta kladně hodnotící Vénovo vystižení situace: „*Vidíte, umí to pojmenovat, a je blázen!*“ (Tamtéž, str. 228), by měla daleko spíše znít: „*Vidíte, umí to pojmenovat, protože je blázen!*“ Jedině blázen si může dovolit to, co on. Jedině jemu může projít veřejná a přímá kritika výminkářství: „*Namrskat vám každé ráno, sedláci, že nevíte co s otcem, když jest na vejminku! Já mít na půl dne moc v rukou, já bych vás honil dokola! Na dvě léta hned by každý z vás byl na vejminku! Syn nemůže dát otcí posekat korec pole, protože je otec na vejminku! Hrom do takového syna zčistajasna!*“ (Tamtéž, str. 227) Podobným případem upřímného obecního

blázna je Zlatý ženich z povídky Muzikantská Liduška. „*Co bláznu mu všechno prošlo...*“ (V. Hálek, 1957a, str. 13).

Na dospělého člověka nezatíženého předsudky narazíme v Hálkových povídkách sice výjimečně, ale přece. Může jím být například dobrosrdečný hrobník Bartoš pečující o nemanželské dítě (Na vejminku) nebo šedinami zmoudřelý dědeček Líska (Na statku a v chaloupce). Jde však pouze o výjimky potvrzující pravidlo.

4.5 Přirozená víra nebo instituce církve?

Hálek v přírodě vidí zhmotnění božské moudrosti. Nekritické uznávání autority církve by pak logicky bylo s tímto názorem v jednoznačném rozporu. Ačkoli se u Hála s přímým odsouzením církve jako instituce nesetkáme, z mnohých náznaků lze vyrozumět, jaký k ní zaujímá postoj. Za správné považuje činy a jednání, jež jsou v souladu s přírodou. Skutečnost, že takový život plně odpovídá i přikázáním desatera, považuje autor až za druhotnou. Nijak významnou roli nehrají v Hálkových povídkách ani postavy venkovských kněží, pro pozdější venkovská realistická díla typické. Objevují se pouze v souvislosti se svatbami a pohřby, a i tehdy jen zřídka. Před církevními okázalými obřady dává přednost prostému jednání vyvěrajícímu ze skutečných citů. Rozloučení se zesnulým podle něj nevyžaduje proslovy kněze, důležitější je, aby proběhlo s úctou a opravdově. Větší cenu než svazek sice posvěcený v kostele, ale bez lásky, pro něj má sňatek uzavřený z lásky opravdově.

Jíra se v povídce Na statku a v chaloupce obešel bez kněžské asistence, když v lese sám pohřbíval svého otce. „*Pak vzal mrtvolu otce, jak dalece byl s to, a zatáhl ji do tohoto hrobu, beze svědků, bez kněze, a posvětil hrob i mrtvolu svými slzami.*“ (V. Hálek, 1988, str. 106) Nepovažuje ji tedy za nutnou ani v případě své vlastní svatby. S Lenkou si prostičký obřad uspořádají sami, přímo v lese u hrobu Jírova otce, neboť - jak Jíra sám praví: „*...tam jest bůh nejbliže a kněžími budeme si sami*“ (Tamtéž, str. 171).

Také v povídce Pod dutým stromem příroda zcela nahradí kostel a posvěcenou půdu, když se Veník s Kristou, v rámci dětské hry, rozhodnou dodatečně pohřbit Veníkovu maminku. „...zašli do dutého stromu, neboť Veník řekl, že bude sloužit rekviem a že bude zpívaná mše. ... Všecka sóla přehráli a přezpívali, dutý strom byl i kruchtou i kostelem.“ (V. Hálek, 1957b, str. 50n.) A tento symbolický pohřeb prožívají oba opravdověji než skutečný.

4.6 Čistá příroda nebo špína města?

Srovnání venkovského života s městským najdeme ve většině Hálkových povídek. Nabývá celé řady podob. Někdy se Hálek snaží dokázat, že vesnice si s městem v ničem nezádá. Tak tomu je v úvodu povídky Náš dědeček, kde se zamýšlí nad tím, zda je vesnice vůbec vhodná jako dějiště příběhu: „Často jsem slýchal, jako by venkov nebyl šťastně voleným předmětem povídky; že tam vládne jednotvárnost v životě, mravech, ve všem; osoby života venkovského že zajímati nemohou, poněvadž není rozmanitosti v nich. Jsou-li takových náhledů též někteří mezi mými čtenáři, prosím, aby úsudek si ponechali až na konec naší povídky. Jeť možná, že by je naše vypravování vedlo po jiných cestách, kde forma života není sice tak pohyblivá jako v městě; avšak člověk ve svém jádru se městskému dočista podobá, neboť jest člověk vždy zajímavý, pokud jest člověkem, a štěstí se právě tak málo váže na venkov jako na město.“ (V. Hálek, 1942, str. 79)

Všimá si určitých odlišností hlavně v charakterech lidí městských a venkovských (Pod pustým kopcem). „Ale lidé, o nichž my tuto jednáme, nejsou dnes tak, zejtra onak. Neumějí se na své cestě hned zastavit, obrátit, jako snad my v městech, kdež ani v jednom šatě nejdem daleko, kdež i v občanských ctnostech se zastavujeme, kdež určitá povaha bývá řídká jako ty stromy v městě.“ (Tamtéž, str. 259) Oceňuje především zemitost venkovského člověka a jeho spjatost s přírodou, začínají se objevovat první náznaky upřednostňování venkova.

V některých povídkách staví venkov vysoko nad město. Při tom jako kdyby zapomínal na jindy kritizované nedostatky života na venkově. Při

porovnání s tím, co skýtá město, se mu tyto nedostatky jeví jako zanedbatelné. Ve prospěch vesnice vždy mluví její bezprostřední blízkost k přírodě, a tedy i nesporný vliv přírody na její obyvatele. Májka věnovaná milovanému děvčeti v povídce Jiřík má přinejmenším stejnou hodnotu jako drahocenný šperk. *„Ba, důkazy lásky se dějí všelikým způsobem; a mají-li do sebe ceny dary, jichžto vy v městech svým krasotinkám uštědřujete, proč neměl by do sebe ceny dar z přírody, jímž synek své nejmilejší lásku svou osvědčí?“* (V. Hálek, 1988, str. 7) V téže povídce sama přirozenost učí děti tančit lépe než ty nejdražší taneční školy. *„U hospody pod oknem bývá rejdiště dětí vůbec, a o muzice zvláště. Tam se učí dítě na trávníčku abecedu tance – muziku je slyšet pod okny tak dobře jako v hospodě, a k tomu se zde na dítě nikdo neosopí, neušlápne je nikdo a děti zde přivyknou tanci a sobě. U hospody pod oknem jsme se všichni naučili tančit bez tancmistra a bez gardedámy – a proč bychom toho těm dětem nepřáli!“* (Tamtéž, str. 13) Také Veník z povídky Pod dutým stromem se hře na housle naučí v první řadě od ptáků a dalších zvuků přírody, jimž naslouchal na lukách za rodnou chalupou. Cokoli, čemu se později naučí ve městě, se této jeho dříve získané dovednosti nevyrovná. *„Tu měli Veníka ve vážnosti a úctě, vodili ho k mistrům ve hře (na housle – poznámka autorky), s nimiž se učil a hrával po celé dni. Naučili ho již mnohým věcem, které hrával k jich podivení krásně a dojemně. Ale nade vše přece jen v tom vynikal, když hrál ty své písně, jakým se naučil na stráni.“* (V. Hálek, 1957b, str. 77)

Ačkoli většina pasáží vyznívá zcela jen jako oslava venkova bez náznaku kritiky městského prostředí, nacházíme mezi Hálkovými povídkami i ty přímo kritizující město a jeho neblahý vliv na lidi v něm žijící. Právě město chápe Hálek jako pravý opak přírody. Zvláště patrné je to v povídce Pod dutým stromem. Zrazený a opuštěný Veník nedokáže pochopit, proč jeho životní láska podlehla touze po slávě a přepychu, a táže se: *„Což se tak příliš krásně spí na lůžku bohatém, na polštářích hedvábných, žes opustila tak nakvap to moje lůžko z mechu a listí?“* (Tamtéž, str. 94) Při hře na housle obžalovává město z osobního neštěstí. *„A ty housle jako by chtěly říci: „Jako dva kalíšky*

na jednom stonku jsme srostli a tys, dravá ruko společnosti, utrhla si jeden, a já druhý osiřel.´ A ty housle jako by mluvily: „Jako dva ptáci poletovali jsme spolu po stráni, když se radí o tom, z čeho by upletli sobě hnízdo, a ty, nenasytný chtiči společnosti, vynašels si klece, musils mi mou družku chytiti, a já osiřel.´“ (Tamtéž, str. 90n.) V tuto chvíli představuje venkov pro Hála ideální prostředí pro vývoj mezilidských vztahů, zatímco město považuje za ryze negativního činitele deformujícího lidskou duši.

4.7 Příroda jako pozadí příběhů

4.7.1 Přirovnání k přírodě

Hálkův blízký vztah k přírodě je patrný ve všech jeho dílech, vesnické povídky nevyjímaje. Hálek nemůže popřít, že je rozeným lyrikem, a tak i v jeho povídkách narážíme na rozsáhlé pasáže naplněné láskou k přírodě a nespornou úctou ke všemu živému: *„Před bezem se má smeknout, když se jde okolo, říká se, protože je bez lékem na devadesát devět nemocí.“* (V. Hálek, 1957a, str. 31) Popisům a esteticky zvláště hodnotným líčením věnuje Hálek skutečně značný prostor. Zvláště se zaměřuje na hledání paralel mezi životem lidí a zvířat nebo rostlin. Není tedy divu, že i při popisech lidí často využívá možnosti přirovnat člověka k něčemu z přírody.

Nejčastěji nacházíme prostá přirovnání člověka ke zvířeti či ptáku: *„Kačenka byla smutná jako ten ptáček, jehož hnízdo jest v nebezpečnství před nezbednými hochy.“* (Tamtéž, str. 121 - Kovářovic Kačenka), *„...k domu Veníkova otce se (Krista – poznámka autorky) přilípla jako laštvovčí hnízdo ku střeše, jež nikdo neshodí“* (V. Hálek, 1957b, str. 47 - Pod dutým stromem) nebo: *„Pak jsme žili, pane drahý, jako ptáci nebeští a jako lilie v poli.“* (V. Hálek, 1988, str. 346 - „Študent“ Kvoch). Nižší frekvenci mají poněkud všednější přirovnání, jako je tomu například v povídce Muzikant: *„Jeník dýchá jako upocený kůň...“* (V. Hálek, 1924, str. 152). S oblibou autor přirovnává též atmosféru lidského obydlí k lesu, případně louce: *„Ve světnici byl klid... Bylo tam jako v lese, když jest večer s hvězdami*

a měsícem a milá bezstarostnost se rozloží i do lístku na stromě i do vlnky v potoku i do mušek, které poletují, i do ptačích hrdel, která neumlkají.“ (V. Hálek, 1942, str. 262 - Pod pustým kopcem) Méně často využívá přirovnání k meteorologickým jevům: *„...v pláči svém se usmála. Ale že se k tomu přemáhala, vybuchly ještě poslední slzy a takž se smála i plakala zároveň. Byla, jako když na nebi vzejde prška a slunce do ní svítí a dělá z ní pěknou duhu.*“ (Tamtéž, str. 274n.) Hledá-li k čemu přirovnat abstraktní myšlenkové procesy spojené s psychickým vývojem postav, volí rovněž abstraktní přírodní zákonitosti: *„Tímto uvažováním duše její měkla, a když jest půda měkká, nechť jest to na poli, v lese anebo v duši, může se do ní zapustiti seménko, které se ujme.*“ (Tamtéž, str. 228) Nejednou přirovnáními k přírodním úkazům dokládá oprávněnost svých myšlenek a názorů: *„Avšak tuť patrnó, že nejen moře má své ostrovy; má je i pokročilost lidská, a jen tak někdy, kdy se moře to vzdme bouří a větrem, padne na tyto ostrovy několik blahodějných kapek; ale jen tak více náhodou.*“ (Tamtéž, str. 95 - Náš dědeček)

Za zvláštní kategorii přirovnání považují jakousi obrácenou antropomorfizaci. Hálek nepotřebuje dávat zvířatům a rostlinám lidské vlastnosti. Podle něj by se spíše lidé měli snažit podobat se co nejvíce přírodě. A tak například o Kristě z povídky Pod dutým stromem hovoří jako o květině: *„Sám si ji vypěstoval, a když se díval, jak až s kořeny vyrvala se mu ze srdce, viděl, že po těch kořenech srdce krvácí.*“ (V. Hálek, 1957b, str. 72)

4.7.2 Příroda korespondující s pocity člověka

Častých popisů přírody nevyužívá Hálek pouze pro jejich estetickou stránku a větší barvitost pozadí příběhu, ale dokresluje jimi samotný příběh tím, že přímo korespondují s pocity jeho aktérů. Popisy tak dokládají pravdivost autorových tvrzení o momentálním duševním rozpoložení postav. Pokud hrdina příběhu prožívá chvíle radosti a štěstí, jsou i popisy přírody harmonické a plné optimismu. Cítí-li však smutek, pak jako by spolu s ním truchlila i příroda.

S touto shodou se setkáváme například v povídce Jiřík. Hlavní postava, Jiřík, raněný odmítnutím milované dívky, uléhá po letech pod topol, z něž pro svou vyvolenou kdysi uřízl májku. *„Hle, ten topol – jak jest štíhlý! Ale nějak smutný. Snad že stůně na staré ráně. Ba věru – tam jest jedna větev usečena – ale už dávno; kolem té rány roste již mech – ale rána nezarůstá.“* (V. Hálek, 1988, str. 28) Ani jeden z nich – ani Jiřík, ani strom - se z utržené rány nedokázal vzpamatovat. Rovněž v povídce Pod dutým stromem není osamělý pouze Veník, ale stejnou osamělost cítí i kukačka. *„V to zakukala kukačka a byl ten její hlas osamotnělý v tom lese, v němž už máloco znělo, jako osvědčením osamělosti, jako by zvonila na smutek.“* (V. Hálek, 1957b, str. 98) Ve shodě s veselíci se svatebčany se příroda raduje v povídce Pod pustým kopcem: *„A lesní stromy se leskly a voněly, obloha zářila a celý svět byl vtěleným slovem: ‚Mám radost.‘“* (V. Hálek, 1942, str. 283) Pouhé přirovnání k přírodě pak může připomínat soulad přírodních dějů s pocity hlavní postavy povídky Náš dědeček. Příroda jako by zde plakala spolu s nešťastnou Bětuškou. *„Když přicházel večer, aby rosou ovlažil jetele a osení, skápla s rosou zajisté nejedna slza z modrých Bětuščiných očí.“* (Tamtéž, str. 92)

Zvláště zřetelně koresponduje příroda s pocity člověka v povídce Muzikantská Liduška. Celý Liduščin osud se smutným koncem s ní sdílí i bezový keř a v něm hnízdící sedmihlásek. Dokud je Liduška šťastná z lásky opětované Toničkem, s nímž se pod bezem scházejí, daří se i keři. *„Bez voněl a na jeho větvi si prozpěvoval večerní píseň malý sedmihlásek. Nebyl daleko domova, svého; zrovna pod ním se kulatilo měkké hnízdo a z něho natahovalo krčky pět písukat. Nikdo je nevybral, kluci i holky byli zdraví jako buci, a proto zpíval sedmihlásek vesele, jako by měl strojit svatby.“* (V. Hálek, 1957a, str. 31) Když se jejich láska změní v nešťastnou a Liduška se pomate na rozumu, poznamená to i keř. *„Bez za stodolou zvadnul, sedmihláskové žijou již v několikátém pokolení, ale jejich hnízdo na bezu jest pusté.“* (Tamtéž, str. 51)

Povídka Pod pustým kopcem je pak na této shodě doslova vystavěna. Původně pustý kopec zde představuje paralelu k citově prázdnému životu členů jedné rodiny žijící pod ním. Dokud v rodině panují špatné mezilidské vztahy, kopec je holý a nehostinný. Teprve když v rodině dojde k urovnání situace a obnovení harmonických vztahů, kopec se znovu zazelená. „*Jeť to pravda: můžet se i pustý kopec proměnit v kvetoucí sad; a jeť to pravda: můžet i osudů lidských poušť dospěti na kvetoucí ráj.*“ (V. Hálek, 1942, str. 312)

4.7.3 Příroda jako azyl

Příroda v Hálkových povídkách na sebe nebere pouze podobu učitelky nebo jediného a správného mravního principu, který je zapotřebí dodržovat, jinak se člověku zle povede. Dokáže být i přívětivou „matičkou“ přírodou a poskytnout potřebnému ochranu a útočiště. V této roli se v povídkách z let 1857 - 1863 stává především bezpečným místem pro tajné schůzky milenců, jimž okolí jejich lásku nepřejde. Aby Jeník Jarošů z povídky Bajrama unikl zrakům vesničanů, schází se s cikánkou Bajramou v lese u potoka. Za přívozníkem Frantíkem dochází Marjánka, předstírající, že chodí k řece pro vodu k přívozu. Velký bezový keř rostoucí za stodolou se stává místem milostných schůzek v povídce Muzikantská Liduška. Stejně tak schůzky Jana a Bětušky z povídky Náš dědeček se odehrávají „*na rozhraní jejich polí*“ (Tamtéž, str. 92), tedy v přírodě.

I v druhém tvůrčím období bere příroda pod svá křídla všechny nešťastné a truchlíci, kteří potřebují její ochranu a především klid, jehož se jim v lůně přírody dostává bohatě. Její zákoutí už nevyhledávají pouze milenci toužící skrýt se před nevůli rodičů a předsudky společnosti. Při hledání místa poskytujícího bezpečí a klid ještě nedospělé duši sem zabloudí celá řada dětských hrdinů, útěchu tu hledají i životem poznamenaní starci. Asi nejvíce patrné je to v povídce Na vejminku. Sedlákův mladší syn Franěk dobrovolně a často opouští statek, kde pro samé hádky není pro dítě a dospívajícího optimální prostředí, a uchyluje se do přírody. „*Nemysleme*

sobě, že jest domov vždy dobrodiním pro děti. Naopak bývá nejednou dobrodiním větším, mohou-li děti z domova a zůstaveno-li matce přírodě a příbuzné její náhodě, aby vykonaly to, co domov nedovede, ano co důkladně kazí.“ (V. Hálek, 1988, str. 271) Do své oblíbené lesní rokle zavede později Franěk svého utlačovaného, zklamáním z jednání staršího syna zlomeného otce. I na něj zdejší klid a mír působí přímo blahodárně. *„A do té rokle vodili ho každý den, tam každého dne usínal nejsnadněji, a když se probudil, vždy jako by nacházel zase kus sebe sama, jež byl ztratil.*“ (Tamtéž, str. 306)

S přírodou jako útočištěm se však setkáváme i v povídkách dalších. Jíra (Na statku a v chaloupce) tráví nejhezčí chvíle na pastvě, kde je zcela svým pánem. Myšlenky si pak chodí srovnat do lesa k otcovu hrobu. *„Tu si Jíra v myslí s otcem promluvil, jako by mu skládal účty ze všeho svého konání.*“ (Tamtéž, str. 135) V povídce Pod pustým kopcem se útočištěm stává v názvu zmíněný kopec. Sem chodí o svém životě tiše rozjímat Jozka a sem také za ní přichází fořt Lovák ve snaze zharmonizovat jejich vzájemný vztah. *„...častěji sobě zacházel na pustý kopec, mysle setkati se tam v důvěrnosti s Jozkou. Podivné; doma té chvíle a místa nenacházeli. Pustý kopec zdál se nyní i Lovákovi býti útočištěm, tam jako by nacházel půdu, vláhu, všecko. Lovák nyní měl mnoho naděje, že to přejde, co Jozku tísní, a tuto že tedy se vlastně najdou.*“ (V. Hálek, 1942, str. 220)

Konečně i povídka Pod dutým stromem nese ve svém názvu označení místa, v němž nacházejí azyl Veník s Kristou. Rádi sem přicházejí, dokud je vše v jejich životech v pořádku, o to více však na dutém stromě lpí, když jim situaci zkomplikují nezodpovědní správci zděděného majetku. Veník se sem dokonce vrací i po letech – vždy, když je jeho stesk po Kristě příliš silný, než aby ho mohl snášet ve společnosti jiných lidí. Dutý strom se pro něj stává zároveň i útočištěm posledním. Milosrdná příroda ukončí jeho trápení a Veník končí život „pohřben“ právě dutým stromem. *„...dutý strom s hrozným praskotem se sesul a v ssutinách těch umlkla Veníkova píseň“* (V. Hálek, 1957b, str. 99).

Poslední útočiště poskytne příroda i řadě dalších, tragicky končících postav. „Študent“ Kvoch ve stejnojmenné povídce volí ze všech možných variant sebevraždy utopení. Stejně tak Bětuška (Náš dědeček) se ve chvíli největšího zoufalství odevzdá vodě. Rovněž Frantík a jeho sok v lásce Kmoch (Přívovník) zakončí životní pouť ve vodách řeky. (Ačkoli se především u povídky Přívovník přímo nabízí souvislost s autorovou osobní zkušeností získanou při plavbě po rozbouřeném Dunajci, kdy sám téměř utonul, není pravda, že by se jí v případě této povídky inspiroval. Přívovník byl napsán již v roce 1858, zatímco cestu do Tater Hálek absolvoval až o čtyři roky později.)

5. HÁLKOVA PRÓZA A POEZIE V PLATNÝCH STŘEDOŠKOLSKÝCH ČÍTANKÁCH A UČEBNÍCÍCH LITERATURY

Vzhledem k tomu, že nemáme Hálkovu moderní monografii a chybí rovněž současná odborná literatura zabývající se osobností a tvorbou tohoto autora, rozhodla jsem se poslední kapitolu této práce věnovat tomu, jakým způsobem je k Hálkovi přistupováno ve středoškolských učebnicích literatury. Jaký je mu v nich připisován význam, jak rozsáhlý prostor tomuto autorovi věnují, která z jeho děl jsou v nich uváděna, na která je kladen zvláštní důraz a do jaké míry se omezují pouze na srovnání Hála s jeho současníkem Janem Nerudou. Za tímto účelem jsem zvolila následující učebnice určené pro druhý ročník středních škol: V. Nezkusil: *Česká a světová literatura 19. století pro 2. ročník středních škol a Čítanka české a světové literatury 19. století pro 2. ročník středních škol*. Praha, 1998; J. Hrabáková a kol.: *Literatura II. Výbor textů, interpretace, literární teorie a Literatura II. Výklad, interpretace, literární teorie*. Praha, 2001; J. Soukal: *Čítanka pro II. ročník gymnázií a Literatura pro II. ročník gymnázií*. Praha, 2002.

Všechny uvedené učebnice přiznávají Hálkovi klíčovou roli při jeho působení v rámci generace májovců, což je ve dvou z nich (J. Hrabáková a kol., 2001b; J. Soukal, 2002b) demonstrováno i graficky – umístěním Hála na první místo mezi autory v této generaci působící. Vítězslav Hálek je podle nich vnímán jako „...významná osobnost, která namnoze udávala tón celkovému snažení skupiny“ (J. Hrabáková a kol., 2001b, str. 54). Nezapomínají však zmínit, že zvláště kladně byl přijímán především svými současníky: „Jako nejvýraznější osobnost generace májovců byl **svými současníky** vnímán Vítězslav Hálek.“ (J. Soukal, 2002b, str. 227) I podle prostoru věnovaného Hálkově osobnosti a dílu lze ve srovnání s Nerudou usuzovat na to, že i v dnešních dnech stále přetrvává zdůrazňování významu Jana Nerudy vyvolané Macharovým vystoupením v roce 1894. Informace uváděné o Hálkovi se svým rozsahem jen výjimečně vyrovnají těm o Nerudovi. Pokud už dojde ke vzácné shodě, kdy pojednání o obou autorech zabírají stejný počet stran (V. Nezkusil, 1998a), pak je Neruda alespoň

umístěn na první místo. Převaha jeho popularity přetrvávající do dnešní doby je tím více než patrná. Rovněž v čítankách je Nerudova tvorba zastoupena větším počtem ukázek. Na druhou stranu je nutné si uvědomit, že jeho dílo bylo v důsledku Hálkovy předčasné smrti rozsáhlejší.⁴

Všeobecné povědomí o tom, že Hálek byl hlavně básníkem, dodnes utvrzují i středoškolské učebnice. Na prvním místě ve výčtu jeho děl uvádějí Večerní písně a dále sbírku V přírodě. Pouze tyto dvě básnické sbírky nalezneme bez rozdílu ve všech učebnicích. Stejně tak v čítankách se setkáváme především s jeho básněmi. Snad proto, že potřebám čítanky vyhovují více než relativně rozsáhlá díla prozaická.

V pozadí zůstávají Hálkova veršovaná dramata a epické básně inspirované Máchou a Byronem. Z divadelních her učebnice zmiňují téměř výhradně jen drama Král Vukašín. Nikoli však pro jeho pozoruhodný obsah, ale spíše proto, že jím byl zahájen provoz Prozatímního divadla. Z epických básní se v učebnicích setkáváme s názvem Hálkovy knižní prvotiny Alfréd. Jmenovány jsou rovněž dva eposy Mejrima a Husejn a Černý prapor, se zmínkou, že byly inspirací pro generaci ruchovců, zvláště Svatopluka Čecha. Ukázkám z nich je pak věnován prostor v Literatuře II. Výboru textů (J. Hrabáková a kol.).

Ani vesnické povídky, „...*dnes patrně nejzajímavější součástí jeho* (Hálkova – poznámka autorky) *uměleckého odkazu...*“ (V. Nezkusil, 1998a, str. 102), a tzv. „křídové kresby“ situované do městského prostředí nejsou v učebnicích uváděny v úplnosti. Pouze tituly Muzikantská Liduška, Na statku a v chaloupce a Poldík rumař se v nich objevují opakovaně. Jejich nespornou

⁴ Při této úvaze si nelze nezpomenout na úvod Miloslava Novotného ke knize Žeň z díla Vítězslava Háška (1942). Novotný v něm nesouhlasí s obecně uznávaným názorem, že totiž Háškova předčasná smrt byla jeho největším životním štěstím, neboť nestihl vyčerpat všechny své možnosti, zevšednět a přežít tak sám sebe. Domnívá se naopak, že tato smrt byla největší Háškovou tragédií, jelikož přišla právě v okamžiku, kdy začal opouštět neprogresivní inspiraci Máchou a Byronem a stál teprve na počátku tvůrčího vzestupu. Svá tvrzení dokládá Novotný srovnáním s vývojem tvorby Jana Nerudy: „*Kdyby byl tenkrát, v podzimu r. 1874, zemřel Jan Neruda místo Vítězslava Háška, nebyli bychom dnes měli ani čtyři jeho básnické sbírky poslední ani jeho Malostranské povídky. A nebyli bychom patrně měli vůbec – Nerudu.*“ (V. Hálek, 1942, str. 11n.)

hodnotu, na niž upozorňoval již jinak kritický Machar, však potvrzuje to, že „...si uchovaly v některých případech čtenářský zájem“ (J. Hrabáková a kol., 2001b, str. 55).

Učebnice se vzájemně shodují také v postoji k Hálkově činnosti žurnalistické a fejetonistické. Až na drobné výjimky vyskytující se v nich nepravidelně (Epištoly k našemu studentstvu, Básnictví české v poměru k básnictví vůbec a Gogola hledám!) zmiňují pouze, že se touto oblastí zabýval, avšak názvy jednotlivých fejetonů neuvádějí. Ačkoli u Nerudových fejetonů je uvádění jejich názvů obvyklé (ten je ovšem narozdíl od Hála vydával již za svého života i knižně).

Srovnání Hála s Nerudou se nabízí jakoby samo. Dva současníci, dva básníci a přitom každý tak úplně jiný. Jeden bezstarostně opěvující krásy kvetoucí přírody, druhý zamýšlející se nad závažnými problémy své doby. Je tedy jediné logické, že tato komparace proniká i do středoškolských učebnic literatury: „*Motiv hvězdné oblohy v básni Vy světél zřídla hvězdnatá vybízí ke konfrontaci s podobnými motivy v díle Nerudově.*“ (J. Hrabáková a kol., 2001b, str. 55) Není v nich však zdaleka tak výrazná, jak jsem se s ní při výkladu vyučujícího setkala za svých gymnaziálních studií já. Ne vždy rovněž vyznívá pouze ve prospěch Nerudův: „*Hálek byl za svého života stavěn nad všechny své literárně činné současníky, a zejména jako básník zastínil Jana Nerudu.*“ (J. Soukal, 2002b, str. 228), přestože jde pouze o výjimku potvrzující pravidlo.

Rehabilitace Vítězslava Hála započatá ve 20. letech 20. století proběhla tedy zdá se úspěšně. Svědčí o tom i pojednání Miloše Hoznauera - Poldík rumař, superman z roku 1929 - zařazené mezi ukázky z Hálkových děl v Čítance české a světové literatury 19. století pro 2. ročník středních škol od Vladimíra Nezkusila. Rozhodně nelze říct, že by byl Hálek v dnešní době odmítán a jeho dílo zcela zapomenuto. Nerudovu popularitu však už asi nikdy nepřekoná.

ZÁVĚR

Básník, prozaik, dramatik a fejetonista Vítězslav Hálek byl ve své době velice uznávaným autorem. Následující generace však výše ohodnotily dílo jeho současníka Jana Nerudy. Na Háleka pohlížely jako na sentimentálního, naivního, povrchního a mělkého venkovského idylika, klasifikovaly ho jako umělce nižšího řádu (ve srovnání s Nerudou), a tím jej i jeho dílo zatlačily na řadu let do pozadí. Ačkoli na počátku 20. století došlo k Hálkově částečné rehabilitaci, nikdy už nedosáhl takové slávy jako za svého života. Zmizelo někdejší nekritické uznávání celého jeho díla, hodnota byla přiznána pouze pozdním básnickým sbírkám a povídkářské tvorbě s prvky počínajícího realismu.

Na Hálkovy povídky z venkovského prostředí jsem se zaměřila v této práci. Podává v nich částečně stále ještě zidealizovaný obraz českého venkova, zachycuje jeho atmosféru i s typickými postavami a jejich životními příběhy. Klíčovou roli pak ve všech Hálkových povídkách (stejně jako v celém díle) hraje příroda. Hálek jako rozený lyrik věnuje značný prostor jejím popisům, ale využívá ji rovněž jako hodnotové měřítko lidských činů. Ve svých povídkách usiluje o harmonické soužití člověka s přírodou. Je toho názoru, že v lidské společnosti by nic nemělo odporovat přírodě a přirozenosti. Zabývá se společenskými problémy sužujícími český venkov. Kritizuje degradaci lásky na pouhé spekulování s majetkem, přičemž poukazuje na závažnost sporu mezi dětmi, které se milují, a rodiči, kteří jim ze ziskovosti a chamtivosti brání. Odmítá rozdělení společnosti na bohaté a chudé, urozené a poddané. Nesouhlasí s povýšeným vystupováním a nelidským jednáním majetnějších skupin ve vztahu k lidem chudším a společensky níže stojícím. Protestuje proti instituci výminkářství a s ní spojenému krutému zacházení dětí se zestárlými rodiči. Příčí se mu špatné vztahy macechy k nevlastním dětem, hrubé zacházení správců zděděného majetku a zároveň poručníků se svěřenými sirotky i všeobecné opovrhování nemanželskými dětmi. Bojuje proti veškerým předsudkům a konvencím platným ve společnosti, která trvá na dodržování zvrácených lidských zákonů

přičících se zdravému rozumu a přirozené morálce. Jako východisko ze všech těchto problémů nabízí následování zákonů přírodních. V přírodě jako protikladu k povrchnosti a nástrahám města a lidské společnosti vůbec spatřuje nejvyšší mravní princip, jímž by se měli všichni lidé řídit. Je pro něj učitelkou i ochránkyní, vzorem, z ní čerpá přirovnání i oporu pro své názory.

Jak lze usuzovat podle středoškolských učebnic literatury z přelomu 20. a 21. století, neboť odborné literatury zabývající se tímto autorem a jeho tvorbou se v současnosti žalostně nedostává, netěší se dnes sice Hálek, stále chápaný především jako básník, takové popularity jako za svého života, ale jeho význam a dílo rozhodně nebyly zapomenuty.

RESUMÉ

Diplomová práce se zabývá povídkovou tvorbou Vítězslava Háška – povídkami s venkovskými náměty. Sleduji v ní vývoj spisovatelův i jeho díla ve dvou tvůrčích obdobích: v letech 1857 – 1863 a 1871 – 1874. Zaměřuji se na srovnání povídek, které ve dvou etapách Háškovy tvůrčí činnosti vznikly, hledám shody a rozdíly mezi nimi. Zvláštní pozornost věnuji obrazům přírody, jejich funkci v ději a významu přírody v lidském životě. V Háškově pojetí se příroda řídí dokonalými zákony, které by měli přijmout za své a respektovat je i lidé. Proto hlavní součástí mé práce jsou jednotlivé podoby těchto přírodních zákonů a jejich srovnání se zákony platnými v lidské společnosti. Pozornost věnuji rovněž Háškovým životním osudům a v přehledu uvádím i jeho tvorbu. Ač byl Hášek ve své době čtený, oblíbený a respektovaný autor, v současnosti jsou některé z jeho povídek obtížně dostupné. Neexistuje ani moderní studie o tomto autorovi. Moje práce se opírá především o Háškovu korespondenci, některé drobné starší životopisné stati a analýzu povídkových textů, v poslední kapitole pak vycházím z textů vybraných středoškolských učebnic literatury.

RESUME

The thesis deals with literary production of Vítězslav Hášek – namely his rural short stories. I have tried to observe evolution of both the writer and his work in two creative periods of his life: 1857 – 1863 and 1871 – 1874. I am focusing on comparison of the stories written in two productive stages of Vítězslav Hášek, searching for both common features and the differences. I pay special attention to images of natural scenery, their function in the storyline and the importance of nature in human life. In Hášek's approach, nature is ruled by essential laws which should be abided and respected by people. Therefore the main part of my thesis is concerned with individual images of nature laws and their comparison with the laws applicable in human society. Additionally, I take account of Hášek's career as well as his

literary production, which has been listed in the record. Hálek read well in all his life, he was considered popular and recognised author, however, some of his stories are hard to find these days. There do not even exist contemporary belles-lettres on Vítězslav Hálek. My study is based primarily on Halek's correspondence, small biographic essays and, lastly, on analysis of narrative texts. In the last chapture I derive from selected texts of secondary-school-anthologies.

KLÍČOVÁ SLOVA

Vítězslav Hálek

Básník

Prozaik

Dramatik

Žurnalista

Fejetonista

Povídka

Venkovská povídka

Příroda

Řád přírody

Morálka

PRAMENY

HÁLEK, Vítězslav. *Povídky I. - Povídky z let 1857 – 1860*. 1. vydání. Praha: Nakladatel Fr. Borový, 1924. 430s.

HÁLEK, Vítězslav. *Komediant*. 1. vydání. Praha: Ústřední legio-nakladatelství, 1929. 382s.

HÁLEK, Vítězslav. *U panských dveří a jiné povídky*. 1. vydání. Praha: Ústřední legio-nakladatelství, 1929. 328s.

HÁLEK, Vítězslav. *Žeň z díla Vítězslava Háška*. 1. vydání. Praha: Rebcovo nakladatelství, 1942. 346s.

HÁLEK, Vítězslav. *O umění*. 1. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1954. 358s.

HÁLEK, Vítězslav. *Pohádky z naší vesnice*. 1. vydání. Praha: Mladá fronta, 1956. 118s.

HÁLEK, Vítězslav. *Muzikantská Liduška*. 1. vydání. Praha: Mladá fronta, 1957. 188s.

HÁLEK, Vítězslav. *Poldík rumař a jiné povídky*. 1. vydání. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1957. 336s.

HÁLEK, Vítězslav. *Večerní písně*. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1957. 92s.

HÁLEK, Vítězslav. *Fejetony*. 1. vydání. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1959. 592s.

HÁLEK, Vítězslav. *Dopisy 1849 – 1874*. 1. vydání. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1963. 220s.

HÁLEK, Vítězslav. *Povídky*. 1. vydání. Praha: Odeon, 1968. 336s.

HÁLEK, Vítězslav. *Kresby křídou i tuší*. 1. vydání v tomto celku. Praha: Československý spisovatel, 1988. 392s.

LITERATURA

BRABEC, Jiří; JANÁČKOVÁ, Jaroslava; JANKOVIČ, Milan et. al. *Dějiny české literatury III*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1961. 632s.

DOSTÁL, Vladimír. *Hálek sociální*. 1. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1951. 52s.

GALÍK, Josef; MACHALA, Lubomír et. al. *Panorama české literatury*. Dotisk 1. vydání. Olomouc: Rubico, 1994. 552s.

ISBN 80-85839-04-0

HRABÁKOVÁ, Jaroslava; KUPCOVÁ, Helena; STEJSKALOVÁ, Anna. *Literatura II. Výbor textů, interpretace, literární teorie*. 2. vydání. Praha: Scientia, 2001. 280s.

ISBN 80-7183-251-0

HRABÁKOVÁ, Jaroslava; KUPCOVÁ, Helena; STEJSKALOVÁ, Anna et. al. *Literatura II. Výklad, interpretace, literární teorie*. 2. vydání. Praha: Scientia, 2001. 156s.

ISBN 80-7183-228-6

CHALOUPKA, Adolf. *Vítězslav Hálek*. 1. vydání. Praha: Orbis, 1949. 48s.

KNAPPOVÁ, Miloslava. *Jak se bude Vaše dítě jmenovat?* 3. doplněné a přepracované vydání. Praha: Academia, 1996. 360s.

ISBN 80-200-0591-9

LEHÁR, Jan; STICH, Alexandr; JANÁČKOVÁ, Jaroslava et. al. *Česká literatura od počátků k dnešku*. 2. doplněné vydání. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004. 1080s.

ISBN 80-7106-308-8

MENCLOVÁ, Věra; SVOZIL, Bohumil; VANĚK, Václav et. al. *Slovník českých spisovatelů*. 1. vydání. Praha: Libri, 2000. 744s.

ISBN 80-7277-007-1

NEJEDLÝ, Zdeněk. *Tyl – Hálek – Jirásek*. 1. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1950. 100s.

NEZKUSIL, Vladimír. *Česká a světová literatura 19. století pro 2. ročník středních škol*. 1. vydání. Praha: Fortuna, 1998. 166s.

ISBN 80-7168-581-X

NEZKUSIL, Vladimír. *Čítanka české a světové literatury 19. století pro 2. ročník středních škol*. 1. Vydání. Praha: Fortuna, 1998. 264s.

ISBN 80-7168-582-8

NOVÁK, Arne; NOVÁK, Jan V. *Přehledné dějiny literatury české*. Reprint 4. přepracovaného a rozšířeného vydání z let 1936-1939. Brno: Atlantis, 1995. 1808s.

ISBN 80-7108-105-1

SOUKAL, Josef. *Čítanka pro II. ročník gymnázií*. 1. vydání. Praha: SPN, 2002. 352s.

ISBN 80-7235-183-4

SOUKAL, Josef et. al. *Literatura pro II. ročník gymnázií*. 1. vydání. Praha: SPN, 2002. 312s.

ISBN 80-7235-182-6

ŠŤASTNÝ, Radko. *Čeští spisovatelé deseti století*. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1974. 296s.

Ústav pro českou a světovou literaturu ČSAV (kolektiv autorů). *Lexikon české literatury 2*. 1. vydání. Praha: Academia, 1993. 592s.

ISBN 80-200-0345-2

Ústav pro českou literaturu ČSAV (kolektiv autorů). *Slovník českých spisovatelů*. 1. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1964. 628s.